

Diplomová práce

2015

Jana Janoušková

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

**Teologická fakulta
Katedra pedagogiky**

Diplomová práce

**K problematice zaměstnanosti osob se zrakovým postižením
na příkladu osob v Českých Budějovicích**

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Autor práce: Bc. Jana Janoušková

Studijní obor: NMgr. Pedagogika volného času

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: 3

2015

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 20. 3. 2015

.....

Jana Janoušková

Poděkování:

Děkuji panu RSDr. Jánu Mišoviči, CSc. za trpělivé, ochotné a odborné vedení mé diplomové práce. Cenné rady a připomínky mi byly velkou pomocí a oporou při jejím zpracování.

Obsah

Úvod.....	6
1. Teoretické vymezení zrakového postižení	8
1.1 Uvedení do problematiky zrakového postižení	8
1.2 Kategorie osob se zrakovým postižením	10
1.2.1 Klasifikace zrakového postižení podle Světové zdravotnické organizace (WHO):	12
1.3 Vliv zrakového postižení na vývoj osobnosti člověka	13
1.4 Akceptace a nonakceptace zrakového postižení.....	16
2. Vzdělávání osob se zrakovým postižením	17
2.1 Úvod do vzdělávání osob se zrakovým postižením.....	17
2.2 Systém vzdělávání	17
2.3 Pedagogická integrace jako součást výchovy a vzdělávání.....	19
2.3.1 Formy vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami	21
2.3.2 Legislativa vzdělávání	22
2.3.3 Charakteristiky jednotlivých stupňů vzdělávání.....	23
2.3.4 Kompenzační pomůcky pro zrakově postižené	28
3. Poradenství a podpora při vzdělávání osob se zrakovým postižením.....	29
3.1 Legislativa.....	29
3.1.1 Podpůrná a poradenská střediska.....	30
4. Problematika zaměstnanosti zrakově postižených osob	36
4.1 Legislativní vymezení pracovního uplatnění.....	37
4.1.1 Vymezení nejdůležitějších problémů vztahující se k zaměstnávání osob se zrakovým postižením	39
4.2 Systém profesní přípravy	44
4.2.1 Přehled organizací profesní přípravy.....	44
5. Výzkumná část.....	53

5.1 Cíl a metodologie výzkumného projektu.....	53
5.2 Případové studie.....	57
5.3 Diskuse	83
Závěr	87
Seznam použitých zdrojů.....	89
Seznam příloh	96
Přílohy.....	97
Abstrakt.....	98
Abstract.....	99

Úvod

Práce je nejen tělesná nebo duševní činnost zaměřená na výdělek nebo výživu, a uspokojení našich potřeb. Problematika pracovního uplatnění osob různého věku, profesí, pohlaví i typu a stupně postižení je jednou z nejdiskutovanějších a nejzávažnějších otázek nového století. Pro osoby se zrakovým postižením je práce důležitá, protože jim zajišťuje důstojnou existenci a sebevědomí při prosazování se na trhu práce.

Osoby se zrakovým postižením představují na pracovním trhu jednu z nejobtížněji uplatnitelných skupin zdravotně postižených. Oslabení či úplná ztráta zraku například v pozdějším věku představuje pro postiženého člověka ztrátu prakticky většiny aktivit, činností, kontaktů a dovedností, jež ho provázely jeho dosavadním životem. Postupná či náhlá ztráta zraku znamená zpravidla snížení normální kvality života, dezintegraci a mnohdy poruchu osobnosti. Člověk, který je v důsledku zrakového postižení vyřazen z běžného života, se musí znovu naučit základním dovednostem.

Jakékoliv postižení zraku znevýhodňuje člověka v běžném životě a představuje vážný problém při jeho vzdělávání a socializaci ve společnosti. Adekvátní vzdělání by mohlo postiženému jedinci napomoci získat určité kompetence pro výběr pracovního uplatnění a současně by ve svém povolání měl být schopen uplatnit získané dovednosti a znalosti. Vážným problémem nevidomých a slabozrakých při integraci na trh práce je jejich nízká kvalifikace.

Snad prvním impulzem k většímu zájmu o nevidomost a vše co je s ní spojeno, byla má někdejší praxe v Tyflokabinetu České Budějovice a přátelství s nevidomou paní Petrou. Ve své bakalářské práci jsem se věnovala prostorové orientaci a samostatnému pohybu zrakově postižených a zmapovala jsem pro Tyflokabinet část městské trasy pro jejich bezproblémový bezpečný pohyb. Problematika adekvátního uplatnění v pracovním procesu se otevřela v průběhu dalšího setkávání s nevidomými v zařízení a současně se začaly identifikovat bariéry na straně osob se zrakovým postižením, které mají vliv na jejich pracovní uplatnění.

Předkládaná práce je koncipována s ohledem na aktuální problematiku zaměstnanosti osob se zrakovým postižením v Českých Budějovicích. Hlavním cílem práce je analýza této problematiky s ohledem na taktilní část populace. Stěžejním cílem je zmapování důležitých vzdělávacích etap handicapovaných osob a jejich vlivu na pracovní uplatnění. Lze předpokládat, že úroveň vzdělávání a výchovy může mít rozhodující vliv na úspěšné nalezení práce.

Závěrečná práce zahrnuje teoretickou část, v níž jsou, na základě studia tuzemské i zahraniční odborné literatury, prezentována teoretická východiska zpracovávané problematiky. Záměrem teoretické části je vytvořit komplexní rámec pro výzkum prezentovaný v empirickém oddílu práce. Celkem čtyři kapitoly teoretické části se snaží postihnout klíčové aspekty zkoumané problematiky v oblasti zrakového postižení, výchovy a vzdělávání, pracovního uplatnění a vymezení nejdůležitějších problémů zaměstnanosti osob se zrakovým postižením. Výzkumná část interpretuje získané výsledky zadané problematiky zaměstnanosti zrakově postižených a pro podpoření výzkumných tezí jsou uvedeny případové studie handicapovaných osob.

Při zpracování této diplomové práce byla použita odborná literatura z oblasti speciální pedagogiky, oftalmopedie, oftalmopsychologie, rehabilitace, tyflopédie. Mezi nejvýznamnější zdroje patří literatura ze speciální pedagogiky - Květoňová, Švecová, 2004, Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, Opatřilová, Procházková 2011, Hamadová 2006, Keblová, 2001, Vágnerová 2004 a dále literatura z oblasti ucelené rehabilitace – Jesenský, 1998.

1. Teoretické vymezení zrakového postižení

1.1 Uvedení do problematiky zrakového postižení

Obecně je uznáváno, že zhruba 80 až 90 % informací z okolního světa získáváme prostřednictvím zraku. Dle KEBLOVÉ (2001: 6) je „*vidění (zrakové vnímání) složitý komplexní děj, jehož kvalita je určována funkcemi zrakového analyzátoru (zrakovou ostrostí, zorným polem, barvocitem, adaptací, akomodací, binokulárním viděním a citlivostí na kontrast)*“.

Jakékoliv postižení zraku mění v kterémkoliv věku výrazně životní možnosti, takto postiženého člověka. Převážná část lidí si myslí, že vyřazení tohoto smyslu vyřazuje jedince za společnosti a z celého smysluplného aktivního života vůbec, stává se pro něj významným omezujícím faktorem. Zrakově postižení lidé tvoří heterogenní skupinu, porucha jejich zrakových funkcí může být různě závažná, kvalitativně odlišná, může vzniknout v různém období a je spojená s rozdílným rizikem vzniku kombinovaného postižení. (VÁGNEROVÁ, 2004: 195)

Díky zraku získává člověk obrovské množství diferencovaných údajů. Okem rozlišujeme 8 kategorií znaků – barvu, tvar, velikost, vzdálenost, směr, prostorovost, klid a pohyb, což zraku umožňuje adekvátně odrážet skutečné prostorové vztahy. (MÜLLER, 2001: 125)

Problematikou výchovy, rozvoje a vzdělávání jedinců se zrakovým postižením se zabývá speciálně pedagogická disciplína, která bývá v odborné literatuře různě označována. Nejčastěji se objevujícím termínem je oftalmopedie. Cílem oboru oftalmopedie je „*maximální rozvoj osobnosti jedince se zrakovým postižením, což znamená nejen dosažení nejvyššího stupně socializace, včetně zajištění adekvátních podmínek pro edukaci, ale i přípravu na povolání, následné pracovní zařazení a plnohodnotné společenské uplatnění.*“ (LUDÍKOVÁ in RENOTIÉROVÁ, 2003: 185)

Tento obor se zabývá výzkumem pedagogických jevů u osob se zrakovým postižením a komplexní péče je směřována k lidem se zrakovým postižením všech

věkových skupin od narození po pokročilé stáří. Hlavní cíl pedagogiky zrakově postižených spočívá ve zprostředkování kompetencí. Jedná se o soubor kompetencí důležitých pro samotný život, jejichž základem je akceptace postižení, teprve pak je možné pracovat na schopnosti samostatného pohybu, soběstačnosti, komunikace a sociálních dovedností. Hlavním cílem je možnost inkluze a integrace lidí s postižením do intaktní společnosti, tedy jejich úplné začlenění. (HAMADOVÁ in OPATŘILOVÁ, 2006: 194 -195)

Etiologie zrakového postižení je poměrně rozmanitá. Jedná se o „*vědní disciplínu, která se zabývá příčinami vzniku a rozvoje zrakových postižení.*“ (JESENSKÝ, 2007: 95) Při diagnostice zrakových vad je velmi důležitá doba vzniku postižení. Oftalmologická literatura jednoduše diferencuje vady zraku na vrozené a získané v průběhu života.

JESENSKÝ (2007: 95) rozlišuje následující příčiny vrozeného zrakového postižení - zrakové postižení vznikající jako poškození zraku v důsledku dědičnosti, zrakové postižení vznikající jako poškození zraku v důsledku očních chorob v období prenatálním, perinatálním a postnatálním.

Jiné dělení nabízejí HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ (2007: 25), které uvádějí, že: „*dědičné příčiny (endogenní) tvoří asi 20 % vrozených vad, mezi které patří např. těžká krátkozrakost, astigmatismus, konkomitující šilhání, vrozený glaukom, vrozený šedý zákal, albinismus, retinoblastom.*“

Zrakové postižení lze definovat z pohledu různých oborů. Z hlediska medicínského jsou označovány za osoby s postižením zraku ti, u nichž postižení zrakových funkcí trvá i po medicínské léčbě nebo po korigování standardní refrakční vady. Z pohledu psychologie ztěžuje zrakové postižení schopnost přijímat vizuální informace, čímž zraková vada ovlivňuje celou osobnost jedince v jeho vývoji, psychickém i fyzickém. V edukačním procesu se považuje za zrakově postižené takové dítě, jehož zrakové postižení i při maximální korekci negativně ovlivňuje jeho školní výkonnost. (HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ, 2007: 10)

Základním kritériem pro posuzování stupně zrakového postižení je míra snížení zrakové ostrosti. Platí, že čím je nižší zraková ostrost, tím větší jsou potíže při čtení, psaní, při poznávání lidí podle obličeje nebo identifikaci drobných předmětů.

Extrémním případem nulové ostrosti je slepota, případně slepota s různým stupněm světlocitu. (LUDÍKOVÁ, 2004: 7)

JESENSKÝ (1988: 21) definuje zrakovou vadu jako: „ztrátu nebo poškození anatomické stavby zrakového analyzátoru a poruchu v jeho funkcích.“ Při kategorizaci zrakově postižených do jednotlivých skupin lze využít řadu hledisek.

1.2 Kategorie osob se zrakovým postižením

Odborná literatura udává řadu měřítek, podle kterých je možno skupiny osob se zrakovým postižením členit. DOTŘELOVÁ (1997: 317) uvádí, „že pokles centrální zrakové ostrosti pod 6/18 na lepším oku s optimální korekcí je hodnocen jako ztráta zraku“. Na základě míry snížení zrakové ostrosti a zúžení zorného pole dále uvádí následující členění, kde definuje slabozrakost a nevidomost.

Slabozrakost je ireverzibilní pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 – světlocit. Z praktického hlediska se slabozrakost dělí dále na:

1. lehkou – do 6/60 včetně
2. těžkou – pod 6/60 do 3/60 včetně.

Nevidomost definuje jako ireverzibilní pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 – světlocit.

1. praktická nevidomost
 - a) pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 do 1/60 včetně
 - b) binokulární zorné pole menší než 10°, ale větší než 5° kolem centrální fixace
2. skutečná nevidomost
 - a) pokles centrální zrakové ostrosti pod 1/60 – světlocit

b) binokulární zorné pole 5° i méně i bez porušení centrální fixace

3. plná slepota - světlocit s chybnou světelnou projekcí až do ztráty světlocitu

(amauróza). (DOTŘELOVÁ in KRAUS, 1997: 317)

Jmenované medicínské klasifikace umožňují zařadit každého jedince se zrakovým postižením do příslušné kategorie podle stupně zrakové ostrosti a stavu zorného pole. Opomíjí však další faktory, které jsou důležité nejen pro stanovení rozsahu postižení, ale z pohledu vzdělávání jsou mnohdy zásadní. Jedná se např. o dobu vzniku zrakového postižení, etiologii, trvání zrakové vady, typu zrakového postižení nebo stupně postižení. (KEBLOVÁ, 2001: 6 - 7)

- Podle doby vzniku postižení:
 - vady vrozené
 - vady získané
- Podle etiologického hlediska rozlišujeme:
 - orgánové
 - funkční
- Z hlediska trvání zrakové vady jde o osoby:
 - krátkodobé (akutní)
 - dlouhodobé (chronické)
 - opakující se (recidivující)
- Podle typu zrakového postižení:
 - ztráta zrakové ostrosti (refrakční vady)
 - postižení šíře zorného pole (skotom, trubicovité vidění)
 - okulomotorické poruchy (strabismus)
 - problémy se zpracováním zrakových podnětů (kortikální slepota)
 - poruchy barvocitu (barvoslepost)
- Podle stupně zrakového postižení:
 - osoby nevidomé
 - osoby se zbytky zraku
 - osoby slabozraké
 - osoby s poruchami binokulárního vidění

Zrakové postižení můžeme třídit podle mnoha měřítek. Mohou jimi být etiologie, doba vzniku, poškození části zrakového aparátu, poškození zrakové funkce a jiné. (KEBLOVÁ, 2001:7)

Ze speciálně pedagogické praxe je známo, že různé typy zrakových vad se nevyskytují izolovaně, ale většinou jsou kombinované s mentálním nebo jiným smyslovým postižením. (KEBLOVÁ, 2001: 44)

1.2.1 Klasifikace zrakového postižení podle Světové zdravotnické organizace (WHO):

- Střední slabozrakost - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/18 (0,30) - minimum rovné nebo lepší než 6/60 (0,10); 3/10 - 1/10, kategorie zrakového postižení 1
- Silná slabozrakost - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/60 (0,10) - minimum rovné nebo lepší než 3/60 (0,05); 1/10 - 10/20, kategorie zrakového postižení 2
- Těžce slabý zrak
 - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 3/60 (0,05) - minimum rovné nebo lepší než 1/60 (0,02); 1/20 - 1/50, kategorie zrakového postižení 3
 - koncentrické zúžení zorného pole obou očí pod 20 stupňů, nebo jediného funkčně zdatného oka pod 45 stupňů
- Praktická slepota - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí 1/60 (0,02), 1/50 až světlocit nebo omezení zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixace, i když centrální ostrost není postižena, kategorie zrakového postižení 4

- Úplná slepota - ztráta zraku zahrnující stavy od naprosté ztráty světlocitu až po zachování světlocitu s chybnou světelnou projekcí, kategorie zrakového postižení 5¹.

Poměrně často užívanou klasifikací, je klasifikace soudobé speciální pedagogiky. Ta rozděluje jedince se zrakovým postižením do čtyř základních kategorií:

1. osoby nevidomé
2. osoby se zbytky zraku
3. osoby slabozraké
4. osoby s poruchami binokulárního vidění (FINKOVÁ, LUDÍKOVÁ, RŮŽIČKOVÁ, 2007: 41)

1.3 Vliv zrakového postižení na vývoj osobnosti člověka

Zrakový defekt představuje poškození v somatickém (a tedy i biologickém) vybavení člověka. Zbývající tělesné vybavení a funkce nejsou zrakovým defektem přímo nijak ohroženy. Hlavní důsledek se promítá především do psychiky a možností dále rozvíjet funkce poškozeného zraku (reedukace) nebo jej nahradit jinými funkcemi (kompenzace). JESENSKÝ (1988: 47)

V současné době se nabízí široká paleta důmyslných inovací a kompenzačních pomůcek, které pomáhají zrakově postiženým osobám ve všech oblastech a činnostech běžného života od sebeobsluhy, vedení domácnosti, přípravy pokrmů, přes sportovní a volnočasové aktivity až po samostatný pohyb a prostorovou orientaci. Existuje velká řada psychologických teorií a modelů osobnosti vysvětlujících její strukturu, projevy v chování člověka, její rozvoj v ontogenezi a její individuální odlišnosti.

¹ SONS ČR [online] © 2002 [cit. 31. 5. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/>

Vágnerová pojímá osobnost jako relativně stabilní komplex vzájemně propojených somatických a psychických funkcí, kterou determinuje prožívání, uvažování a chování jedince, a z toho vyplývající jeho vztah s prostředím. Poškození zraku nebo jeho úplná ztráta omezují, deformují nebo zcela vylučují tento zdroj informací. (VÁGNEROVÁ, 1995: 10)

Dále autorka charakterizuje zrakovou vadu a její následky pro člověka z psychologického hlediska. Zraková vada, podobně jako jiná postižení, ovlivňuje celou osobnost dítěte a jeho psychický vývoj. Její vliv je komplexní, často nelze jednotlivé složky dobře oddělit. Jsou rozlišovány změny primárního postižení, to je zrakový handicap, a změny sekundárního charakteru, které z něho vyplývají. Zraková vada ovlivňuje vývoj postiženého dítěte v závislosti na diagnóze, její závažnosti, etiologii, ale často i na době kdy vznikla. (VÁGNEROVÁ, 1995: 11)

JESENSKÝ (1988: 46) definuje informační deficit zrakově postižených jako: *„omezení množství i kvality informací v důsledku zrakového postižení. Informační deficit zrakově postižených je podmiňován jednak činiteli vnějšími (druhy informací a jejich nosiči – médii) a jednak činiteli vnitřními (schopnosti adaptability zrakově postižených zmocňovat se a zpracovávat informace)“*.

BALUNOVÁ (2001: 7) uvádí, že: *„zrakové postižení se projevuje nejen v oblasti vizuální percepce, ale promítá se do psychického vývoje, poznamenává například i rozvoj motoriky, prostorové orientace a samostatného pohybu“*.

Vnímání u zrakově postižených může být omezeno a celkově zpomaleno. Pokud jde o vnímání prostoru, toto vnímání je omezeno a málo diferencováno, protože chybí sebejistota k poznávání prostředí. (HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ, 2007: 62)

„Chybění nebo nedostatek zrakových podnětů je příčinou smyslového strádání (senzorické deprivace). V tomto případě jde o projev velmi závažný, protože zrakové vnímání je jedním z nejvýznamnějších zdrojů informací o okolním světě.“ (VÁGNEROVÁ in KEBLOVÁ, 1996: 10).

Nedostatek zpětné vazby se projevuje také v typickém držení těla. Tyto projevy mají své negativní sociální důsledky, neboť působí v chování zrakově postiženého nápadně. (VÁGNEROVÁ in KEBLOVÁ, 1996: 12)

V kontextu socializace je nezanedbatelným faktorem vlastní aktivita jedince, jeho reakce a odezvy, která je ve vzájemné interakci se sociálními faktory. Tento faktor přispívá podstatnou měrou k sebeuvědomění, k formování představy o sobě, sebehodnocení apod. Hraje zde samozřejmě roli nejen to, co člověk konkrétně dělá, ale i to, jak své vlastní aktivity a reakce na ně z okolí interpretuje, jaký význam jim přiřkládá. Prožívání a interpretace vlastní činnosti může mít za určitých okolností i velmi negativní vliv na další vývoj osobnosti dítěte. (VÁGNEROVÁ, 2000: 58)

VÁGNEROVÁ (in KEBLOVÁ, 1996: 16 - 17) uvádí výčet odlišností v interakci osoby se zrakovou vadou s okolím:

- omezení či ztráta možnosti učení nápodobou – vede k opoždění v rozvoji těchto sociálních aktivit, kde se nepředpokládá nutnost speciálního výchovného vedení
- obtíže při vizuálním kontaktu v komunikaci – typické pro těžce zrakově postižené
- nemožnost vnímat neverbální komunikační signály – neverbální komunikace, to znamená mimika a pantomimika, je prezentována vizuálně, pro člověka se zrakovou vadou je tedy v podstatě nedostupná a komunikace je o tuto rovinu ochuzena
- trvale větší závislost na jiných lidech – je důsledkem potíží s orientací v neznámém prostředí

„Nevidomost výrazně ovlivňuje možnosti prostorové orientace a samostatného pohybu. K orientaci v prostředí využívají tito jedinci vedle průvodcovských služeb vidících i speciální techniky, zejména chůzi s bílou holí, dále různých prvků ozvučení prostředí či hmatového popisu trasy. K doprovodu a orientaci nevidomých jsou speciálně vycvičeni vodící psi“. (FINKOVÁ, LUDÍKOVÁ, RŮŽIČKOVÁ, 2007: 36 - 37)

1.4 Akceptace a nonakceptace zrakového postižení

ČÁLEK (1991: 44) vymezuje akceptaci vady jako: „*poznávací, citové a jednající osvojení všech životních možností a omezení, která tato vada zanechává. V případě zrakové vady, tj. těžké nebo úplné ztráty zraku, to znamená osvojení všech podstatných životních možností a jejich způsobů uskutečňování při souběžném zohledňování všech životních omezení, která tato zdravotní postižení přináší. V tomto širokém smyslu je akceptace vady součástí nebo spíše předpokladem celkového zdravého a činorodého životního přizpůsobení postižené osoby*“. (ČÁLEK in ČÁLEK, CERHA, HOLUBAŘ, 1992: 80)

Na druhé straně akceptace postižení stojí také zcela opačný postoj. Pokud jedinec se zrakovým postižením nepřijímá a neuznává omezení a životní možnosti, které postižení přináší, pak se jedná o tzv. nonakceptaci. Čálek (1991:45) zdůrazňuje, že nonakceptace vady není pouze opakem akceptace, neboť její projevy jsou značně rozmanité, složitější, často i skryté nebo vnímané zkresleně. Nonakceptaci popisuje jako: „*nepřijímání a neuznávání životních možností a omezení, které vada zanechává*“. (ČÁLEK, 1991: 45)

Jak dále autor uvádí, že nonakceptace vady znamená mnohdy velmi jednostranné vidění životní situace, které často inklinuje ke dvěma extrémům - ke zveličování, kdy se jedinec považuje za téměř bezmocnou bytost nebo - k popírání postižení a jednání, jako by vada neexistovala. Oba tyto přístupy zabraňují zrakově postiženému vidět reálně své životní možnosti a kompetence a využívat je. V případě osob s vrozeným postižením zraku lze cílenou podporou, poradenstvím a rozvojem kompetencí již v dětském věku podpořit sebevědomí jedince, díky kterému bude aktivně řídit svůj život, využívat a dále rozvíjet své možnosti. (ČÁLEK, 1991:46)

Následující kapitola zahrnuje systém vzdělávacího procesu pro osoby se zrakovým postižením jako komplexní přípravu na budoucí povolání.

2. Vzdělávání osob se zrakovým postižením

2.1 Úvod do vzdělávání osob se zrakovým postižením

Vzdělávání je považováno za proces získávání a rozvoje vědomostí, intelektových schopností a praktických dovedností, rozvoje rozumové stránky osobnosti, jejího myšlení a paměti. Pojem „vzdělávání“ lze také chápat jako: *„proces všestranné humanizace a kultivace (enkulturace, socializace, personalizace) člověka a dále vytváření mravních, estetických, tělesných a pracovních schopností, zájmů a návyků“*. (GRECMANOVÁ, 2002: 64)

Ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami u nás podle VÍTKOVÉ (2007: 7) dochází v posledních dvou desetiletích k výrazným změnám: *„Koncepce vzdělávacího systému se přizpůsobuje požadavkům evropské společnosti. Je naší snahou integrovat co největší počet žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do běžných typů škol a školských zařízení“*.

2.2 Systém vzdělávání

Cílem současného školství v České republice podle VÍTKOVÉ (2007: 7) je: *„vytvořit prostředí a klima školy, které by poskytovalo všem žákům stejné podmínky a šance na dosažení odpovídajícího stupně vzdělání a zajistilo jim právo na rozvoj jejich individuálních předpokladů“*.

Vzdělávání osob se zrakovým postižením v České republice se může realizovat jednak ve vzdělávacích zařízeních pro zrakově postižené, ale také ve vzdělávacích zařízeních běžného typu. Jedná se o:

- předškolní vzdělávání (mateřské školy pro zrakově postižené, běžné mateřské školy)

- základní vzdělávání (základní školy pro zrakově postižené, běžné základní školy)
- střední vzdělávání (střední školy, gymnázia a učiliště pro zrakově postižené, konzervatoře, běžné střední školy a gymnázia)
- vysokoškolské vzdělávání (státní a soukromé vysoké školy)

Je zřejmé, že z hlediska vývoje a fungování osobnosti člověka, který ztratil zrak, je velmi důležitá kvalita společenského prostředí (tedy konkrétních lidí v jeho bezprostředním společenském okolí), které na jeho těžký smyslový defekt reaguje. (ČÁLEK, CERHA, HOLUBÁŘ, 1992: 15)

Za další klíčový moment považuje LUDÍKOVÁ (in JESENSKÝ, 2002: 148-149) volbu adekvátní vzdělávací cesty pro daného jedince. „V této fázi jistě hraje významnou roli opět rodina, ale neměla by se rozhodovat bez dostatečných informací o dalším vývoji dítěte, jeho možnostech zapojení do pracovního procesu a společnosti jako celku“.

V každém případě, ať je dítě zařazeno do speciálního zařízení či do běžné školy, by mělo být vychováváno a vzděláváno podle individuálního plánu, na jehož tvorbě, plnění a kontrole se podílí celý tým osob, které jsou v kontaktu s daným dítětem. Při sestavování, ale zejména při plnění programu je třeba mít na paměti, že dítě nesmí být pouhým pasivním článkem procesu, ale mělo by vždy hrát aktivní roli. (HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ, 2007: 99)

Učební plán základní školy pro zrakově postižené obsahuje nabídku speciální podpory žáků se zrakovým postižením, do které jsou zahrnuty předměty speciální péče (prostorová orientace a samostatný pohyb zrakově postižených, zraková stimulace, speciální příprav psaní a čtení bodového písma, tyflopédická péče – např. práce s kompenzačními pomůckami). Školy pro zrakově postižené jsou vybaveny pro vzdělávání těchto žáků - pro výuku jednotlivých předmětů (didaktické pomůcky, optické a kompenzační pomůcky), úpravou prostředí pro pohyb osob s poškozením zraku (kontrastní barevnost, popisky v Braillově písmu na dveřích, odstranění překážek pro samostatný pohyb), informovaností a způsobilostí pedagogů a personálu pracovat se zrakově postiženými žáky. Školy jsou často komplexem s možností internátního pobytu,

ve kterém je žákům, jejich rodičům a vyučujícím k dispozici také speciálně pedagogické centrum. (HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ, 2007: 100)

Pro úspěšnou integraci je velmi důležitá týmová práce učitelů (třídní učitelé i učitelé jednotlivých předmětů) a měli by být předem informováni o postižení dítěte a jeho schopnostech a dovednostech. Pro žáky by měly být vytvářeny optimální podmínky při vzdělávacím procesu a ve spolupráci s rodiči, pedagogy a ostatními odborníky (pracovníci speciálně pedagogického centra) spoluvytvářet individuální vzdělávací plán. (HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ, 2007: 100-101)

2.3 Pedagogická integrace jako součást výchovy a vzdělávání

Pedagogickou integraci definuje VÍTKOVÁ (2003:15) jako: *„společnou výchovu a vzdělávání žáků/ dětí s postižením a bez postižení. Z pedagogického a psychologického hlediska má integrace i dimenzi osobní a sociální, na jedné straně označuje adekvátní začlenění psychických procesů po stránce senzorické, kognitivní, emocionální a psychomotorické, na druhé straně zdařilé začlenění do společenských skupin pracovního a profesního světa“*. (VÍTKOVÁ, 2003: 15)

Integraci zdravotně a sociálně postižených řadí JESENSKÝ (1995: 11) k základním fenoménům rozvoje osobnosti a utváření kvality života. Integrace obecně je spojování částí v celek a v dimenzi společenských, kulturních, výchovně vzdělávacích a pracovních vztahů se jedná o soužití minorit a majorit. *„Sjednocování postojů, hodnot, chování a směřování aktivit různého druhu. Integrace ovlivňuje interpersonální a skupinové vztahy, identitu jednotlivců a skupin. Její potřeba vzniká při kontaktu dvou navzájem se odlišujících jevů, situací, postojů nebo aktivit“*. (JESENSKÝ, 1998: 23)

V souvislosti s plnou integrací do běžného výchovně vzdělávacího prostředí je používán také termín mainstreaming – začlenění do hlavního vzdělávacího proudu. Kromě termínu integrace se v odborné literatuře objevuje od 90. let 20. století (po Světové konferenci v Salamance roku 1994) termín inkluze, zejména v anglicky psané

literatuře zabývající se problematikou vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.²

Koncept inkluze překračuje integraci ve smyslu zaměření na kvalitu života a účast každého jednotlivce na životě společnosti. SLOWÍK (2007: 32) definuje inkluzi jako „*nikdy nekončící proces, ve kterém se lidé s postižením mohou v plné míře zúčastňovat všech aktivit společnosti stejně jako lidé bez postižení*“. BARTOŇOVÁ in VÍTKOVÁ (2007: 16) uvádí, že „*inkluze se prosadila jako nový rozsáhlý koncept vedoucí k integraci. Inkluze se chápe jako integrace všech žáků do běžné školy a v důsledcích je spojena se zřeknutím se jakékoli formy etiketování žáků a s rozpuštěním speciálních zařízení a speciální pedagogiky*“.

Inkluzivní pojetí postižení propaguje Mezinárodní klasifikace ICF (2001), která postižení chápe jako součást tělesných funkcí a struktur a nepopírá omezení, jež jedinci způsobuje, avšak i přes tato omezení může člověk s postižením plnohodnotně žít. Člověk s postižením, jeho možnosti a potenciality jsou chápány v kontextu faktorů individuálních a faktorů prostředí, které ovlivňují podmínky života.³

MÜHLPACHR (in VÍTKOVÁ, 2003: 9) hovoří o integraci z pohledu speciální pedagogiky jako o: „*vytváření společenství, jehož jsou zdraví a postižení rovnoprávnými členy, jako společné soustředění sil k ochraně a pomoci každému jednotlivci a vzájemné partnerské přijímání ve všech oblastech společenského života*“. Pedagogická integrace podobně jako sociální integrace může mít různý stupeň, což závisí na vnitřních (např. individuální předpoklady žáka, stupeň jeho postižení) a vnějších faktorech (např. podmínky pro vzdělávání dané školy).

² *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education* [on-line] ©2013 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF

³ *Centrum vizualizace a interaktivity vzdělávání, s. r. o.* [on-line] ©2012 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: http://www.spcsr.cz/files/Terminologicky_slovník_doplňeny_12-4-2013.pdf

2.3.1 Formy vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Speciální vzdělávání žáků se zdravotním postižením je zajišťováno těmito formami:

- **individuální integrace** – vzdělávání žáka v běžné škole, popřípadě ve speciální škole určené pro žáky s jiným druhem postižení,
- **skupinová integrace** – žák se vzdělává ve třídě, oddělení nebo studijní skupině zřízené pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole, nebo ve speciální škole určené pro žáky s jiným druhem zdravotního postižení,
- vzdělávání ve **škole samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením kombinace** výše zmíněných forem.

K integraci žáka se speciálními vzdělávacími potřebami do školy hlavního vzdělávacího proudu dochází na základě žádosti zákonných zástupců dítěte, doporučení školského poradenského zařízení a rozhodnutí ředitele školy. Závazným dokumentem pro zajištění speciálních potřeb žáka je **individuální vzdělávací plán**. Vychází ze školního vzdělávacího programu dané školy, závěrů vyšetření školského poradenského zařízení, popřípadě dalších odborníků, a vyjádření zákonného zástupce. Zpracovává se před nástupem žáka do školy, nebo nejpozději měsíc po zjištění jeho speciálních vzdělávacích potřeb. Může být dále upravován a doplňován. Stává se součástí dokumentace žáka a za jeho zpracování odpovídá ředitel školy. Individuální vzdělávací plán musí obsahovat:

- údaje o poskytování individuální speciálně pedagogické nebo psychologické péče (rozsah, obsah, průběh, způsob, zdůvodnění),
- cíl vzdělávání žáka, časové a obsahové rozvržení učiva, pedagogické potupy, způsob zadávání a plnění úkolů, hodnocení,
- vyjádření potřeby dalšího pedagogického pracovníka, nebo další osoby podílející se na práci s žákem a její rozsah,
- seznam pomůcek (kompenzačních, rehabilitačních a učebních), speciálních učebnic a didaktických materiálů,
- jmenovité určení pedagogického pracovníka školského poradenského zařízení, se kterým bude škola spolupracovat,
- návrh snížení počtu žáků ve třídě,

- předpokládanou potřebu navýšení finančních prostředků poskytovaných podle zvláštního právního předpisu,
- závěry speciálně pedagogických a psychologických vyšetření⁴

Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami ve školách hlavního vzdělávacího proudu se uskutečňuje s pomocí **podpůrných opatření**, kterými se podle vyhlášky č. 73/2005 Sb. rozumí speciální metody, postupy, formy a prostředky výuky, kompenzační, rehabilitační a učební pomůcky, speciální učebnice, předměty speciálně pedagogické péče, poskytování pedagogicko-psychologických služeb, zajištění služeb asistenta pedagoga, snížení počtu žáků ve třídě nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující speciální vzdělávací potřeby žáka. Jejich charakter se odvíjí především od speciálních potřeb žáka.⁵

2.3.2 Legislativa vzdělávání

Legislativně je vzdělávání žáků se zrakovým postižením zakotveno v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a vyhlášce č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění vyhlášky č. 147/2011. Vysokoškolské vzdělávání upravuje zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách.⁶

Při integraci žáka se zdravotním postižením do běžné základní školy se ředitel školy, který o přijetí rozhoduje se souhlasem zákonného zástupce dítěte, řídí vyhláškou

⁴ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [on-line] ©2013-2014 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/smernice-msmt-k-integraci-deti-a-zaku-se-specialnimi-vzdelavacimi-potrebami-do-skol-a-skolskych-zarizeni>

⁵ *Sbírka předpisů České republiky* [on-line] ©2012 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sbirka.cz/POSL4TYD/NOVE/14-103.htm>

⁶ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>>.

MŠMT ČR č. 73/2005 Sb. Školského zákona. Pro studenta je vypracován individuální vzdělávací plán, který je dvakrát ročně vyhodnocován.⁷

2.3.3 Charakteristiky jednotlivých stupňů vzdělávání

Předškolní výchova dětí se zrakovým postižením může být realizována výchovou pouze v rodině, ale i formou institucionální péče prostřednictvím sítě předškolních zařízení, které nabízí možnost zařazení dítěte se zrakovým postižením ve věku od tří let do mateřské školy. Současná legislativa umožňuje, aby si rodiči zvolili mezi tzv. běžnými mateřskými školami, tedy cestu integrace dítěte, nebo na určitou dobu či celé období předškolní výchovy své dítě zapsali do mateřské školy primárně určené pro děti se zrakovým postižením. Návštěva mateřské školy není v České republice povinná, tudíž ani dítě se zrakovým postižením nemusí před vstupem do základní školy do mateřské školy chodit. Obecně se ale doporučuje, aby alespoň rok před nástupem povinné školní docházky dítě se zrakovým postižením bylo vychováváno v mateřské škole. Mezi hlavní důvody tohoto návrhu patří: potřeba přizpůsobení se dítěte kolektivu, přijímání jiné autority, než je rodič, příprava na vstup do základní školy a to zejména ve speciálních oblastech rozvoje zbytků zraku a kompenzačních činitelů. (LUDÍKOVÁ, 2004: 25 – 27)

Cílem mateřské školy je tedy vytvořit co nejlepší podmínky pro přirozený osobnostní rozvoj, spokojený život a úspěšné vzdělávání dítěte. Smyslem není dovést děti na stejnou výkonnostní úroveň. Předpokladem kvalitního prožitku je schopnost kvalitního smyslového vnímání. „*U těžce senzoricky postižených se princip názornosti užívá se zaměřením na sluchové a hmatové vnímání. Názorné podávání informací je spojeno s užitím audio pomůcek a modelů.*“ (KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, 2004: 91).

Rozvoj smyslového vnímání je jeden z hlavních výchovně vzdělávacích úkolů v mateřské škole. Pedagog dítě učí vidět, hmatat, cítit, chutnat a slyšet. V mateřské škole se odborníci zaměřují na speciální výcvik nepostižených smyslů a rozvíjení

⁷ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>>.

postiženého smyslu, na prvky sebeobsluhy, orientace a samostatného pohybu. (KEBLOVÁ, 2001: 54)

V České republice je v současné době zřízeno několik mateřských škol pro zrakově postižené např.: MŠ Jaroslava Ježka, MŠ pro zrakově postižené Plzeň, MŠ Lentilka Hradec Králové, MŠ Klíček Karviná, MŠ pro zrakově postižené České Budějovice a další.

Se změnami ve společnosti se prohlubuje snaha po integraci a inkluzi žáků se zrakovým postižením do **běžných základních škol**, kde jsou pro ně upraveny podmínky legislativně. Vzdělávání žáků se zdravotním postižením v běžné škole ale vyžaduje zajištění podmínek, které jsou nutným předpokladem tohoto procesu. Je to především odborná připravenost pedagogů, vyhovující uspořádání školy, zajištění potřebného materiálního vybavení, připravenost kolektivu třídy, přiměřená sociální adaptibilita a dostatek volných vlastností žáka se zdravotním postižením (dle stupně a druhu postižení i přítomnost asistenta pedagoga), zajištění kompenzačních pomůcek a spolupráce se Speciálně pedagogickým centrem pro žáky se zrakovým postižením. Své služby poskytuje dětem od tří do patnácti let, avšak přebírá také žáky středních škol, aby jim mohly být poskytovány stejně profesionální služby, jako dětem v základní škole. (FINKOVÁ, LUDÍKOVÁ, RŮŽIČKOVÁ, 2007: 82)

Při integraci žáka se zdravotním postižením do běžné základní školy je pozitivem mimo jiné rozvoj žáka se zdravotním postižením v přirozeném společenství třídy, komunikace s intaktními spolužáky a osvojování si sociálních dovedností potřebných pro život v reálné společnosti. Jedním z dalších předpokladů úspěšné školské integrace je rovněž vypracování a dodržování optimalizovaného individuálního vzdělávacího plánu, v jehož charakteristikách by neměla chybět individualita, flexibilita a průběžná modifikovatelnost dle specifických potřeb integrovaného žáka.⁸

„Podle individuálního výchovně-vzdělávacího plánu by dítě se zrakovým postižením mělo být vedeno již od období rané péče a plán by měl být postupně dále rozvíjen až po případnou vysokoškolskou přípravu. V době školní docházky by plán měl detailně

⁸ Metodický portál RVP [on-line] ©2013 [cit. 10. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/s/15587/VZDELAVANI-ZAKU-SE-ZRAKOVYM-POSTIZENIM---1-CAST.html/>

specifikovat potřeby pro jednotlivé předměty včetně speciálních pomůcek, např. u nevidomého žáka v rámci výtvarné výchovy zvládnutí jednotlivých tyflografických technik“ (LUDÍKOVÁ in VALENTA a kol., 2003: 198–199)

LUDÍKOVÁ (1989: 20) říká: *„Skutečnostmi, které jsou důležité při rozhodování o integraci žáka či o vzdělávání ve speciální škole, jsou především: druh a stupeň zrakového postižení spolu s akceptací zrakové vady, osobnost žáka, závislost na rodině, vybavení a umístění školy*“.

V našich podmínkách aktuálně existují následující **speciální základní školy** pro žáky se zrakovým postižením:

- Základní škola pro zrakově postižené prof. V. Vejdovského (Olomouc)
- Škola Jaroslava Ježka (Praha 1)
- Speciální školy pro zrakově postižené (Praha, nám. Míru)
- Základní škola a Mateřská škola pro zrakově postižené (Plzeň)
- ZŠ pro zrakově postižené (Praha 2)
- ZŠ Opava – Škola pro zrakově postižené žáky a žáky s vadami řeči (Opava)
- Mateřská, základní a zvláštní škola pro zrakově postižené (Brno-Hlinky)
- Gymnázium pro zrakově postižené a Střední odborná škola pro zrakově postižené (Praha 5)
- Střední škola, základní škola a mateřská škola pro zrakově postižené (Brno, Kamenomlýnská)
- Speciální základní škola, mateřská škola a praktická škola Moravská Třebová

„Zařazení postiženého dítěte do speciální školy ovlivňuje vývoj jeho identity. Je to většinou první významnější zkušenost s vlastní odlišností, která je definována charakterem školy, do které bude chodit.“ (VÁGNEROVÁ, 1995: 82) Základním nedostatkem je, že speciální školy pro žáky se zrakovým postižením jsou umístěny ve velkých městech, rodina je nucena řešit problematiku dojíždění, případně umístění dítěte na internát, což může negativně ovlivnit psychiku žáka vlivem předčasného odloučení od rodiny.

V současné době jsou zařazováni zrakově postižení studenti na **střední školy běžného typu**. Výhodou je, že středoškoláci již zvládají specifické dovednosti,

především práci s kompenzačními pomůckami. Mohou se tak vzdělávat bez větších nároků na učitele spolu s ostatními vidícími studenty. Problémem mohou být vyučovací předměty, při kterých je třeba, aby se žáci dívali na tabuli (matematika, fyzika), i to však lze vyřešit např. individuálními konzultacemi žáků s vyučujícími či převedením náčrtů do elektronické podoby. A neví-li si přesto vyučující či studenti s něčím rady, opět se mohou obracet na speciálně pedagogická centra.

Středoškolské vzdělání nabízejí v současné době ve formě různých oborů tyto **střední školy pro zrakově postižené**. (HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ, 2007: 102) Na tento typ škol jsou studenti přijímáni stejným způsobem jako do středních škol běžného typu. Ke studiu se mohou přihlásit žáci se zrakovým postižením, kteří absolvovali povinnou školní docházku na základní škole pro zrakově postižené, ale také žáci, kteří prošli běžnou základní školou v rámci integrovaného vzdělávání. Cílem vzdělávání na střední škole nebo učilišti je jak profesní příprava na výkon budoucího povolání, tak komplexní rozvoj kompetencí v oblasti personální, sociální i odborné. (HAMADOVÁ, KVĚTOŇOVÁ, NOVÁKOVÁ, 2007: 102 - 103).

Jedná se o tyto typy speciálních středních škol:

- Gymnázium pro zrakově postižené v Praze (všeobecné zaměření, příprava na VŠ/VOŠ).
- Obchodní akademie a obchodní škola pro zrakově postižené v Praze (všeobecné zaměření, příprava na VŠ/VOŠ ekonomického směru i na praxi) a Obchodní škola. Třídy pro zrakově postižené jsou dále při Obchodní akademii v Opavě.
- Praktická škola (dvouletý vzdělávací program, při Základní škole Jaroslava Ježka pro zrakově postižené v Praze, ukončení závěrečným vysvědčením).
- SOU-Střední odborné učiliště Aloise Klára pro zrakově postižené v Praze (vzdělání po chlapce a dívky v různých oborech).
- Střední škola, základní škola a mateřská škola pro zrakově postižené v Brně (vzdělání pro chlapce a dívky v různých oborech ukončených maturitou či výučním listem)

- Konzervatoř (studium hry na dva hudební nástroje či zpěvu a hry na hudební nástroj) a ladičská škola Jana Deyla pro zrakově postižené v Praze (nabídka oborů ukončených maturitní či závěrečnou zkouškou).⁹

V souladu s prioritami Evropské unie je rovněž v případě osob se zrakovým postižením žádoucí podpora **terciárního vzdělávání a celoživotního učení** směrem ke zvýšení konkurenceschopnosti jednotlivých státních ekonomik, na individuální úrovni se stoupajícím dosaženým vzděláním úměrně zvyšují šance na pracovní uplatnění na volném trhu práce.

Článek 24 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením hovoří v tomto kontextu nejen o rovném přístupu k tomuto stupni vzdělávání, ale i o nastavení optimálních podmínek pro jeho absolvování: *„Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí, aby osoby se zdravotním postižením měly možnost přístupu k obecnému terciárnímu vzdělávání, odborné přípravě na výkon povolání, vzdělávání dospělých a celoživotnímu vzdělávání bez diskriminace a na rovnoprávném základě s ostatními. Za tímto účelem státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí, aby osobám se zdravotním postižením byla poskytována přiměřená úprava.“*¹⁰

Studenti se zrakovým postižením dnes běžně studují na vysokých školách. Nemusí jim přitom být vyhrazeny speciální třídy, ale jsou jim umožněny podmínky pro studium přímo na jednotlivých fakultách a katedrách například díky asistentům. (HAMADOVÁ a kol., 2007: 103)

⁹ *Šance dětem* [on-line] ©2011 – 2014 [cit. 05. 09. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/vzdelavani-deti-se-specialnimi-potrebami/vzdelavani-deti-se-zrakovym-postizenim/integrace-a-formy-alternativniho-vzdelavani-u-zaku-se-zrakovym-postizenim.shtml>

¹⁰

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online] dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/10775/umluv_a_info_160511.pdf [cit. 05. 11. 2014]

2.3.4 Kompenzační pomůcky pro zrakově postižené

BUBENÍČKOVÁ (in JESENSKÝ a kol. 2002: 230) uvádí definici kompenzační pomůcky pro těžce zrakově postižené osoby jako „*nástroj, přístroj nebo zařízení, speciálně vyrobené nebo speciálně upravené tak, aby svými vlastnostmi a možnostmi použití kompenzovalo nějakou nedostatečnost způsobenou těžkým zrakovým postižením.*“

„Velikost a vzdálenost v důsledku ztráty zrakové ostrosti je nezbytné zvětšit obraz malého předmětu. Toho můžeme dosáhnout několika způsoby: přiblížením k předmětu se předmět zviditelní, zvětšením samotného předmětu (velká písmena, zvětšené obrázky nebo předměty), zvětšením obrazu předmětu optickými pomůckami (brýle, televizní lupa, dalekohledy, a ruční nebo stojanové lupy).“ (KEBLOVÁ, 2001: 52) Čas – v důsledku postižení zraku se snižuje přesnost a rychlost provádění nějaké činnosti. Na tento jev se často zapomíná. Zrakově postižený potřebuje více času (např. při přijímacích testech na VŠ je potřeba delší časový úsek pro vypracování testů za podpory kompenzačních pomůcek než u zdravých jedinců).

Pomůcky vhodné pro jedince s těžce slabým zrakem pro samostatný život známe především jako prostředky kompenzující poškozené zrakové vnímání a prostředky určené ke zvýšení kvality vnímání zrakem, a to korekcí nebo reedukací zraku. Nejzákladnější pomůckou pro jedince s těžce slabým zrakem je bílá hůl (pevná, skládací, krátká, dlouhá, dřevěná, kovová, plastová).

Další kompenzační pomůcky a přístroje podle (KEBLOVÁ, 2001: 49-50) jsou:

- psaní: PC s hlasovým výstupem, šablona na podpis, šablona na adresy, tyflografický zápisník a kazeta, psací stroj pro nevidomé (se sedmi klávesami: šesti se píší body a sedmou mezera mezi slovy)
- čtení: učebnice, časopisy a knihy v Braillově písmu, reliéfní obrazový materiál, čtecí přístroje (přímým převodem snímají obraz a poskytují jeho akustický nebo hmatový výstup), přístroje se zabudovaným počítačovým systémem s hlasovým nebo hmatovým výstupem, magnetofony s možností regulace reprodukce, diktafony, lupy (ruční, stojánkové, televizní)

- sebeobsluha: kuchyňské potřeby - váhy, speciálně upravené minutové hodiny, teploměry, zvukové indikátory světla a hladiny kapaliny, aj. k aktivitám ve volném čase: zvukové majáky, krátkovlnné radiostanice, ultrazvukové orientační přístroje, zvukové indikátory (na barvy oblečení, čísla tramvaje, společenské hry).

3. Poradenství a podpora při vzdělávání osob se zrakovým postižením

Poradenství pro žáky se zrakovým postižením zajišťují subjekty ve škole, kam spadá funkce výchovného poradce, školního speciálního pedagoga a školního psychologa. Poradenské služby také poskytují subjekty mimo školu. Jedním ze základních subjektů jsou jednak pedagogicko-psychologické poradny, dále speciálně pedagogická centra a nestátní neziskové organizace (SONS, Tyfloservis a atp.).

3.1 Legislativa

Speciálně pedagogická centra (SPC) vznikla a priori na podporu integrovaného vzdělávání. Jedná se o školská účelová zařízení, která jsou zřizována při školách pro postižené. Činnost SPC je zakotvena ve Vyhlášce č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Ve vyhlášce jsou přesně vymezeny služby, které SPC poskytují zrakově postiženým žákům.¹¹

Vyhláška navazuje na § 116 školského zákona, který říká, že: *„školská poradenská zařízení zajišťují pro děti, žáky a studenty a jejich zákonné zástupce, pro školy a školská zařízení informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost, poskytují odborné speciálně pedagogické a pedagogicko-psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a přípravě na budoucí povolání. Školská poradenská zařízení spolupracují s orgány*

¹¹ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>>.

sociálně-právní ochrany dětí a orgány péče o mládež a rodinu, zdravotnickými zařízeními, popřípadě s dalšími orgány a institucemi“. (BARTOŇOVÁ, 2005: 80)

Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách se nejčastěji nabízí služby sociálního poradenství, průvodcovské a předčitatelské služby, sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením a služby sociální rehabilitace. Náplní práce je potom vedení školicích středisek počítačových pomůcek včetně technického poradenství při výběru počítačové pomůcky a vedení denních center sociálních služeb, která se zaměřují na aktivizační a vzdělávací programy¹².

3.1.1 Podpůrná a poradenská střediska

Jak uvádí OPATŘILOVÁ (2006: 220) „*poradenské služby by měly přispívat k celkovému rozvoji osobnosti žáka/studenta a podporovat jej dle potřeby jak již před zahájením školní docházky, tak po celou dobu vzdělávání, měly by přispívat ke zmírňování důsledků postižení“.*

Střediska rané péče (Společnost pro ranou péči)

Raná péče je terénní služba, popřípadě doplněná ambulantní formou služby, poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu. Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby. Služba obsahuje základní činnosti výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí¹³.

¹² TyfloCentrum Brno, o. p. s. [online], Brno: © 2002 – 13 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyflocentrum.cz/>

¹³ TyfloCentrum Olomouc, o. p. s. [online], Olomouc: © 2010 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyflonet.cz/socialni-sluzby/strediska-rane-pece>

Speciálně pedagogická centra (SPC).

„SPC jsou poradenskou institucí, která poskytuje bezplatné poradenství a podporu dětem, jejich rodičům popř. zákonným zástupcům školám a školským zařízením od 3 let do ukončení školní docházky, zpravidla do 19 let věku. Přebírá klienty Středisek rané péče a je otevřena pro žáky/studenty vzdělávané na školách pro zrakově postižené a pro žáky se zrakovým postižením, kteří jsou integrováni do běžných škol a školských zařízení. Podmínkou poskytnutí poradenské služby je písemný souhlas žáka, u nezletilých jeho zákonného zástupce“. (HAMADOVÁ in OPATŘILOVÁ, 2006: 220)

Centra poskytují tyto služby:

- výcvik specifických činností u zrakově postiženého žáka a nácvik používání kompenzačních pomůcek
- smyslová výchova zrakově postiženého žáka
- rozvoj zrakových funkcí, zraková stimulace
- propedeutika čtení a psaní bodového písma
- propedeutika čtení a psaní zvětšeného černotisku, grafomotorické cviky
- metodická činnost a příprava ke čtení a psaní zvětšeného černotisku
- tyflografika
- nácvik podpisu
- zraková hygiena
- rozvoj matematických představ
- rozvoj estetického vnímání zrakově postiženého žáka
- nácvik orientace a samostatného pohybu zrakově postiženého žáka, nácvik sebeobsluhy
- práce se speciálními pomůckami
- informace o didaktických pomůckách pro zrakově postiženého žáka, zvukové a audiovizuální pomůcky
- sociálně rehabilitační program
- koordinace setkání zákonných zástupců a pedagogických pracovníků vzdělávajících zrakově postižené žáky
- metodické vedení asistentů pedagogů, kteří pracují se zrakově postiženými žáky

NOVÁKOVÁ (In VÍTKOVÁ, 2004) seznamuje s úkoly, které plní Speciálně pedagogická centra:

Připravuje komplexní podklady pro orgány státní správy k rozhodnutí zařadit žáka do speciálních mateřských škol a speciálních základních škol pro zrakově postižené a dále:

- Navrhne individuální vzdělávací plán pro zrakově postižené děti.
- Provádí depistáž dětí a mládeže v daném regionu ve spolupráci s lékaři a pracovníky dalších poradenských center.
- Provádí komplexní speciálně pedagogickou a psychologickou diagnostiku.
- Provádí poradenský a metodický servis rodičům či zákonným zástupcům, pedagogickým pracovníkům, kteří přicházejí do kontaktu se zrakově postiženým dítětem.
- Sledují a vyhodnocují vhodnosti zařazení a školní úspěšnost sledovaných dětí.
- Spolupracuje s dalšími poradenskými pracovišti a organizacemi.
- Provádí osvětovou činnost, vypracovává materiály pro rodiče zrakově postižených dětí.
- Organizuje diagnostické pobyty rodičů v příslušné speciální škole.
- Zapůjčuje vhodné reedukační a kompenzační pomůcky, učebnice a didaktické materiály.
- Zajišťuje intenzivní předškolní přípravu dětí. (NOVÁKOVÁ In VÍTKOVÁ, 2004: 241)

Všechna témata jsou spojena s nácvikem práce s vhodnými kompenzačními pomůckami podle věku žáka, typu a stupně postižení¹⁴.

Podpora ze strany speciálně pedagogických center se uskutečňuje buď ambulantně, nebo formou návštěvy domácího prostředí, školy, internátu či formou krátkodobých diagnostických pobytů. Pracovníky SPC jsou většinou dva speciální pedagogové, psycholog a sociální pracovník. V současné době je v ČR vytvořena síť 12 center pro

¹⁴ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>

zrakově postižené – v Praze, Českých Budějovicích, Plzni, Liberci, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Hradci Králové, Jihlavě, Brně, Zlíně, Olomouci a Ostravě, centra jsou často činná při školách pro zrakově postižené¹⁵.

Pedagogicko - psychologické poradny (PPP)

„PPP poskytují široké spektrum poradenských služeb, základní podmínkou činnosti je nejen dostupnost poskytovaných služeb, ale i vysoká efektivita a koordinovaná činnost všech jeho součástí.“ (OPATŘILOVÁ, 2006: 65). Spolupracují nejen se státními poradenskými institucemi, ale právě také s vysokými školami, nestátními neziskovými organizacemi a s odborníky ze sféry soukromého sektoru.

Nestátní neziskové organizace

Organizace participující na podpoře a poskytování služeb jedincům se zrakovým postižením jsou v České republice zastoupeny především v nestátních neziskových organizacích. Uvádím přehled nejdůležitějších organizací:

- SONS ČR
- Tyfloservis, o.p.s.
- TyfloCentrum, o.p.s.
- Pobytové rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé Dědina, o.p.s.

SONS - Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR vznikla v roce 1996 sloučením České unie nevidomých a slabozrakých a Společnosti nevidomých a slabozrakých v ČR. SONS sdružuje více než 10 000 členů, za svého působení vybudovala řadu obecně prospěšných společností, které navzájem kooperují, a vytvářejí tak síť služeb. Za prioritní činnosti SONS ČR považuje depistáž, podporu zaměstnanosti, osvětu, socioterapeutickou činnost, odstraňování architektonických a informačních bariér a ověřování nových forem pomoci¹⁶.

¹⁵

SONS ČR [online] © 2002 [cit. 31. 5. 2014]. Dostupné na WWW: http://www.sons.cz/kam_se_obratit.php

¹⁶ SONS ČR [online] © 2002 [cit. 3. 9. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/index.php>

Posláním **Tyfloservisu** je podpora integrace nevidomých a slabozrakých lidí do společnosti. Za tímto účelem poskytuje terénní a ambulantní služby těžce zrakově postiženým lidem po dovršení věku 15 let. Důraz je kladen na terénní individuální práci s klientem. Podpora nevidomým klientům se uskutečňuje formou rehabilitačních kurzů (prostorová orientace a samostatný pohyb, nácvik sebeobsluhy, nácvik čtení a psaní Braillova písma, nácvik psaní na kancelářském psacím stroji a počítačové klávesnici, nácvik vlastnoručního podpisu, reedukace zraku, zraková terapie, nácvik sociálních dovedností) a poradenství (výběr vhodných pomůcek, úprava prostředí a odstraňování architektonických bariér, speciální komunikační techniky ad.)¹⁷.

SONS ČR po roce 2000 založila první střediska sociálních služeb pro těžce zrakově postižené osoby – **Tyflocentra, o.p.s.**, které nyní koordinují svoji činnost v třinácti krajských zastoupeních. Tyflocentra poskytují především aktivizační a vzdělávací programy a technické poradenství. Součástí práce těchto společností je depistáž, poradenství o možnostech kompenzace handicapu, sociálně právní a pracovně právní poradenství, technické poradenství při výběru kompenzačních pomůcek včetně nácviku obsluhy, základní i nadstavbové kurzy práce s PC, rozvoj a docvičování sociálních dovedností, služby osobní asistence, pomoc při odstraňování architektonických bariér, atd.¹⁸

Dalším střediskem, jehož zřizovatelem je SONS, je **Pobytové rehabilitační a rekvalifikační středisko Dědina**. Dědina se věnuje programům zaměřeným na osoby v produktivním věku od 16 let. Umožňuje nevidomým a těžce zrakově postiženým lidem absolvovat intenzivní kurzy pracovní rehabilitace, na které navazuje rekvalifikace s následným pracovním uplatněním.¹⁹

Cílem je co nejvyšší zaměstnanost osob se zrakovým postižením a udržení si zaměstnání. Středisko Dědina nabízí klientům tyto kurzy pracovní rehabilitace

¹⁷ *Tyfloservis, o. p. s.* [online], © 2005 [cit. 3. 9. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyfloservis.cz/zakladni-udaje.php>

¹⁸ *TyfloCentrum, o. p. s.* [online], Brno: © 2002 [cit. 4. 2. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyflocentrum.cz/poslani.php>

¹⁹ *Dědina, o. p. s.* [online], © 2010 [cit. 4. 2. 2015]. Dostupné na WWW: <http://www.dedina.cz/>

(výcvik prostorové orientace a samostatného pohybu s bílou holí, výcvik čtení a psaní Braillova bodového písma, reedukační a kompenzační výcvik, rozvíjení fyzických dovedností, psychosociální a komunikační výcvik, zácvik psaní na kancelářském psacím stroji, zácvik práce s elektronickými kompenzačními pomůckami, výcvik hmatu v ergoterapeutických dílnách).

Středisko Dědina dále nabízí akreditované rekvalifikační kurzy s různou délkou trvání, zpravidla však 2 - 5 měsíců. Nabídku rekvalifikačních kurzů tvoří masérský kurz, kurz keramické výroby, košíkářská výroba, tkalcovská výroba, kurz operátor Call centra, kurz obsluhy PC.²⁰

V současné době existují v České republice poradenská střediska, která fungují jako podpůrná centra při vysokých školách. Střediska spolupracují navzájem, s jednotlivými katedrami, s jinými poradenskými institucemi (např. Speciálně pedagogická centra, SONS, Tyfloservis o.p.s, TyfloCentrum o.p.s. apod.) a neziskovými organizacemi. Mezi podpůrná střediska patří:

- Teiresias – Masarykova univerzita v Brně
- Tereza – ČVUT v Praze
- Centrum pomoci handicapovaným – Univerzita Palackého v Olomouci
- Laboratoř Carolina – Univerzita Karlova
- Tyflokabinet – Univerzita v Hradci Králové
- Slunečnice – Vysoká škola báňská v Ostravě
- Centrum podpory znevýhodněných studentů – Západočeská univerzita v Plzni
- Handicap poradna – ČVUT
- Pyramida, centrum podpory studentům se speciálními potřebami – Ostravská univerzita
- Středisko handicapovaných studentů – Vysoká škola ekonomická v Praze
- Augustin: středisko podpory pro studenty se specifickými potřebami – Univerzita Hradec Králové (součástí struktury pracoviště je Tyflopédický kabinet) (HAMADOVÁ, a kol., 2007: 103)

²⁰ *Dědina, o. p. s.* [online], © 2010 [cit. 4. 2. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.dedina.cz/>

NOVOSAD (2009: 40) zahrnuje veškerou pomoc handicapovaným studentům vysokých škol pod pojem podpůrný servis. Rozumí tím, že: „speciální služby, které by měly alespoň částečně eliminovat handicap (nebo ještě lépe jeho vzniku předejít) studenta s postižením. Patří sem např. vhodné ubytování, dopravní dostupnost, návaznost na zdravotnické a sociální služby i rehabilitační péči, speciální knihovnicko-informační služby, zaznamenávání přednášek na audiovizuální média a přepisování přednášek do Braillova písma pro nevidomé studenty nebo využívání tlumočnicků znakové řeči pro neslyšící“. Jednou z forem poradenské činnosti je podle NOVOSADA (2006: 63) i profesní poradenství (vedle lékařského, psychologického, sociálně-právního poradenství atd.). Hlavním obsahem profesní orientace je podle PRŮCHY, WALTEROVÉ a MAREŠE (2003: 181) „utváření a rozvíjení reálného profesního cíle a perspektivy mladého člověka a vlastností a schopností významných pro proces volby povolání, jeho vykonávání a rekvalifikace. Profesní orientace je také jedním z úkolů, které plní výchovné poradenství pro žáky základních, středních a speciálních škol. Zajišťují ho odborná zařízení výchovného poradenství, školy, podniky a úřady práce“.

4. Problematika zaměstnanosti zrakově postižených osob

Pracovní socializace, tedy zařazení jedince do společnosti pracujících je jednou z možných socializačních i integračních tendencí, které se snaží organizace pro osoby se zrakovým postižením, stejně tak jako lidé se zrakovým postižením dosáhnout v co nejvyšší možné míře.

Úspěšnost zařazování osob se zrakovým postižením do pracovního procesu tedy ovlivňuje vícero faktorů, kdy jedním z nich je stát, vzdělávací instituce, zaměstnavatelé a v neposlední řadě sami jedinci se zrakovým postižením. Práci si osoby se zrakovým postižením pak mohou hledat jak na volném trhu práce, tak také v rámci podporovaných aktivit (chráněné dílny, chráněná pracovní místa atp.). (FINKOVÁ, RŮŽIČKOVÁ, 2011: 100 - 101).

Jak dále autorky uvádějí, je potřebné podniknout následující opatření:

- Změněn postoj většinové společnosti k zaměstnávání osob se zrakovým postižením, k jejich dovednostem a schopnostem,
- Uskutečněna osvěta mezi zaměstnavateli,
- U osob se zrakovým postižením dosažení úrovně vzdělanosti (již delší dobu se potvrzuje fakt platící i pro intaktní společnost, že čím vyšší dosažené vzdělání, tím vyšší šance na pracovní uplatnění) (FINKOVÁ, RŮŽIČKOVÁ, 2011: 99 - 100).

4.1 Legislativní vymezení pracovního uplatnění

Právo na svobodnou volbu povolání je jedním ze základních lidských práv, jež Listina základních práv a svobod (Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky; dále jen LZPS) řadí pod práva hospodářská a vymezuje je v hlavě čtvrté, článku 26. Právo na svobodnou volbu povolání je však u osob se zrakovým postižením do určité míry limitováno právě limity, které sebou přináší zrakové postižení. Samotné zrakové postižení, by však nemělo být překážkou pro volbu povolání, vždy se zřetelem na hranice, které zrakové postižení vymezuje, a především by nemělo být překážkou pro získání pracovního místa, na které má osoba se zrakovým postižením kvalifikaci a potřebné znalosti či dovednosti²¹.

Zákoník práce 262/2006 Sb. stanoví povinnost zaměstnavatele oznámit ukončení pracovního poměru s osobou se zdravotním postižením příslušnému úřadu práce

- a dále stanoví povinnost zaměstnavatele upravit pracoviště, aby bylo vhodné pro osoby se zdravotním postižením, v případě potřeby zřídit chráněné pracovní místo, zajistit zaškolení a další vzdělávání těchto osob
- a obecně stanoví povinnost zaměstnavatele zaměstnávat osoby se zdravotním postižením a vytvářet podmínky pro jejich zaměstnání.

²¹ *Národní rada osob se zdravotním postižením* [online] © 2011 [cit. 20. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <<http://www.praceprozp.cz/informace/vseobecne-informace/platna-legislativa-pro-ozp>>

Jedna z oblastí českého právního řádu, která byla přijata relativně nedávno a zabývá se do určité míry ochranou před neodůvodněnou diskriminací během procesu získávání či udržení si pracovního místa je zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů. Zákon podrobně vymezuje osoby se zrakovým postižením, tedy jednu ze skupin osob, kterou má během celého pracovního procesu chránit. V antidiskriminačním zákoně je tedy zdravotní postižení vymezeno v § 4 odst. 1 následovně:

Zdravotním postižením se pro účely tohoto zákona rozumí:

- ztráta nebo omezení tělesných, smyslových nebo duševních funkcí,
- anatomická ztráta, včetně znetvoření nebo zmrzačení části těla,
- přítomnost mikroorganismů, organismů nebo jiných cizorodých předmětů v těle, jež způsobují nebo mohou způsobit chronickou nemoc,
- nemoc nebo funkční porucha, způsobující nutnost uplatňování zvláštních forem, metod a postupů při vzdělávání, nebo duševní poruchy nebo poruchy chování, a to i tehdy, pokud stav podle písmen a) až d) pominul nebo pokud lze podle poznatků lékařské vědy předpokládat, že se navenek teprve projeví. Osoby se zrakovým postižením jsou zařazeny v odstavci a).

Základním právním předpisem je zákon o zaměstnanosti (zákon č. 435/2004 Sb., ve znění účinném po novelizaci zákonem č. 367/2011 Sb.) Lidem se zdravotním postižením se poskytuje zvýšená ochrana na trhu práce. Krajská pobočka Úřadu práce v součinnosti s osobou se zdravotním postižením sestaví individuální plán pracovní rehabilitace. Legislativně je pracovní rehabilitace zakotvena ve výše zmíněném zákoně o zaměstnanosti, najdeme ji v části III. Zaměstnávání osob se zdravotním postižením²².

²² *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online] Praha: © 2002 [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné na WWW: http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zoz_-_24._cervna_2014.pdf

4.1.1 Vymezení nejdůležitějších problémů vztahujících se k zaměstnávání osob se zrakovým postižením

Profesní orientace a příprava dětí a mladistvých s postižením zaměřená na řešení otázky volby povolání a budoucího uplatnění se proto prolíná celým výchovným procesem již od základní školy. Žák se zrakovým postižením může tedy po ukončení základní školy pokračovat ve studiu na běžné střední škole, nebo střední škole pro zrakově postižené. Cílem vzdělání na střední škole a učilišti je jak příprava na výkon budoucího povolání, tak komplexní rozvoj kompetencí v oblasti personální, sociální, odborné i občanské. (PIPEKOVÁ, 2010: 401)

Zaměstnávání osob se změněnou pracovní schopností patří dlouhodobě mezi jedny z nejpálčivějších problémů. Zrakové postižení s sebou tedy nese mnoho závažných problémů, které v kontextu současného dynamického vývoje společnosti (zejména v oblasti technologie a informací) vede ke stále větší míře vyloučení zrakově postižených občanů jak z trhu práce, tak z běžného života společnosti vůbec. Rozvoj technických prostředků a služeb pro takto postižené občany je přes veškerou dynamiku pomalejší, než propad efektivity práce takto postižených lidí. Stimulace zaměstnavatelů k zaměstnávání nevidomých občanů, resp. občanů s těžkým zrakovým postižením, je nedostatečná, protože nevyvažuje náklady, které se zaměstnáváním takto postiženého člověka vznikají. (BUBENÍČKOVÁ, 2007: 80-82)

.Nezbytným předpokladem je vlastní zájem osob se zdravotním postižením a vlastní aktivita při vyhledávání informací týkající se problematiky zaměstnávání. Obrátit se mohou na nestátní organizace a na (státní) úřady práce. Osoby se zdravotním postižením mohou získávat informace především prostřednictvím nestátních organizací, zaměřených na osoby se zdravotním postižením. Podle zákona č. 2/1969 Sb. je Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ústředním orgánem mimo jiné pro pracovněprávní vztahy, péči o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc, pro zaměstnanost, rekvalifikaci a pro další otázky sociální politiky.

V oblasti zaměstnávání osob se zrakovým postižením se lze setkat s určitými problémy týkající se oblasti interakce zrakově postižených osob do společnosti. Jedná se o problematiku intaktní společnosti z pohledu zaměstnávání a zaměstnavatelů

(o vhodnosti pracovních míst, dostačující informovanosti zaměstnavatelů o problémech spojených s postižením, o edukaci na poli kvalifikace, v otázce architektonických bariér ve vnitřním a vnějším interiéru atp. Na toto téma zcela jasně reaguje organizace Tyfloemploy, která vymezuje problémy v následujících bodech:

- nedostatek vhodných pracovních míst pro osoby se zdravotním postižením;
- nedostatečná kvalifikace osob se zdravotním postižením,
- psychické bariéry v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti,
- architektonické bariéry ve vnitřním a vnějším prostředí,
- obavy a nedůvěra zaměstnavatelů plynoucí z nedostatečné informovanosti o osobách se zrakovým postižením²³.

BUBENÍČKOVÁ (2007: 80) to shrnuje následovně: *„Nezbytným předpokladem pro to, aby se člověk se zrakovým postižením uplatnil na trhu práce, je zvládnutí všech tří pilířů sociální rehabilitace na poměrně dobré úrovni v oblasti edukace a kompetencí: umět se sám o sebe postarat, obsloužit se; zvládnout prostorovou orientaci v interiéru a ve venkovním prostředí; umět využívat kompenzační pomůcky a zvládnout základy komunikace, tj. čtení a psaní (nejlépe prostřednictvím PC).“*

Cílem by mělo být dosažení co nejvyššího možného vzdělání a ne vždy je ale dosažené vzdělání dostačující. U některých profesí je potřeba, aby se člověk vzdělával i po skončení samotného studia. *„Vzdělávání ve svém celoživotním rozměru vybavuje člověka vědomostmi, návyky, schopnostmi a dovednostmi, kterých může využít nejen v dalším studiu či zaměstnání, ale i v běžném životě.“* *„Člověk s postižením je právě kompetencemi pro život výjimečný a odlišný, neboť tyto kompetence mu umožňují zvládat každodenní i specifické činnosti.“* (HAMADOVÁ, 2006: 215)

Rozvíjení profesní kompetence vede k profesní kvalifikaci. Autorky se zabývají především významem profesních kompetencí k volbě povolání, kdy zdůrazňují, že stejně důležité jsou kompetence k samostatnému plánování a organizování volby povolání, motivaci a snahu o dosažení profesní kvalifikace jako kompetence k jednání

²³ *Tyfloemployability* [on-line] ©2005-2007 [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyfloemploy.org/problematika-zamestnanosti>

a rozhodování na trhu práce, samostatnou orientaci a seznamování se s profesními možnostmi. (BARTOŇOVÁ, PIPEKOVÁ, VÍTKOVÁ, 2005: 168)

Současná transformace školství podporuje rozvoj klíčových kompetencí u osob již od počátku školní docházky, v minulosti na tyto důležité aspekty však takový důraz kladen nebyl. HAMADOVÁ (2006: 87) uvádí, že: „*klíčové kompetence rozvíjíme v rámci celoživotního vzdělávání, tedy během docházky na základní, střední a vysokou školu, v rámci vzdělávacích kurzů a školení, na pracovišti*“.

Mimo klíčových kompetencí potřebných pro úspěšnou přípravu na povolání si musí osoby se zrakovým postižením souběžně s nimi osvojit ještě kompetence specifické, o kterých hovoří HAMADOVÁ (2006: 216). Jedná se hlavně o komunikativních kompetencích, sociálně-emocionálních dovednostech, kompetencí spojených s povoláním, znalosti zákonů spojených se zaměstnáváním, kompetence k prostorové orientaci a samostatného pohybu a tím získání určitého stupně mobility nutné k samostatnému životu tedy socializaci.

Vliv na pracovní schopnosti osob se zrakovým postižením mají také technické bariéry. Využití pracovních schopností člověka se zrakovým postižením závisí mimo jiné na funkčnosti a výkonnosti používané kompenzační pomůcky. „*Nedostatečná výkonnost postiženého může být znásobena, ne-li zcela eliminována, v důsledku projektových stavebních, konstrukčních a designérských prvků, které nepředpokládají omezení antropologických a ergonomických parametrů postiženého člověka.*“ (JESENSKÝ, 1995: 17)

Význam prostorové orientace a samostatného pohybu podle WIENERA nespočívá jen ve zvládnutí pohybové kultury zrakově postiženého člověka, i když je to mnohdy jediné kritérium vidícího člověka pro hodnocení zrakově postižených, (zvládnutí problémů v oblasti prostorové orientace a samostatného pohybu), není také možné považovat za pouhý prostředek k samostatnosti a integraci zrakově postižených lidí. Mobilita je základním předpokladem samostatného života zrakově postiženého člověka, jeho socializace (popř. rehabilitace, resocializace), začlenění do pracovního procesu i společnosti vůbec. (WIENER, 2006: 17)

„Základní návyky, jež rozvíjejí a zdokonalují přirozené schopnosti a jejichž zvládnutí mu umožňuje dosáhnout poměrně vysokého stupně mobility.“ (FINKOVÁ, LUDÍKOVÁ, RŮŽIČKOVÁ, 2007: 117).

Společným jmenovatelem všech snah o zkvalitnění života osob se zrakovým postižením je pojem integrace. *„Integrace je plným začleněním a splynutím osoby s postižením se společností. Předpokládá samostatnost, nezávislost jedince, jež nevyžaduje zvláštní ohledy nebo přístupy ze strany přirozeného prostředí. Znevýhodnění plynoucí z postižení se u něho plně v podstatě nerozvinulo, případně se s ním plně vyrovnal a jeho následky dokázal adekvátně kompenzovat, je schopen plnit všechny funkce vyplývající z plné socializace a je rovnoprávným partnerem, aktérem ve všech běžných oblastech profesní přípravy, osobního i pracovního uplatnění a společenského života.“ (NOVOSAD, 2009: 21 – 22)*

Ale aby bylo těchto cílů dosaženo, je potřeba cílené přípravy, podpory a rozvoje jedince již od dětství, jedná se však o celoživotní proces, který v dospělosti nemůže ustát. JESENSKÝ (1988: 44) poukazuje na problémy, které ovlivňují kvalitu života lidí s postižením zraku v kvalitativní i kvantitativní rovině a řadí mezi ně možnost dostupnosti a práce s informacemi (získávání, zpracovávání, využívání a reprodukování), možnosti samostatného a nezávislého pohybu v prostoru a možnosti společenského styku a rozvinutých společensko-pracovních aktivit.

Pro sebeuplatnění osob se zrakovým postižením je důležité, aby byla posilována jejich schopnost sebeevaluace a motivace rozvíjet a využít své kompetence, aby mohli pracovat „tam, kde chtějí“, nikoliv „tam, kde je volné místo“. (KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ in BARTOŇOVÁ, PIPEKOVÁ, VÍTKOVÁ 2005: 169).

Předprofesní a profesní přípravu a uplatňování na pracovním trhu práce mají ovšem značně ztíženou. Šíře oborů a možností zaměstnávání, kterým se mohou osoby se zrakovým postižením věnovat, jsou značně omezené. Z výsledků šetření Českého statistického úřadu z roku 2007 vyplývá, že v České republice žije 1 015 548 osob se

zdravotním postižením. Celkově tvoří jejich podíl 9,87 % populace ČR. Jak ukazují výsledky, počet osob s nějakou formou zrakového postižení se blíží 90 tisícům osob²⁴.

Zdravotně postižení jsou totiž často vystaveni stigmatizaci. Pouhý fakt, že je někdo zdravotně postižený, bývá považován za dostatečný důvod k tomu, aby ho zaměstnavatel do práce nepřijal. Zaměstnavatelé si často neumí představit, jakou práci by mohl člověk se zrakovým postižením vykonávat. Zaměstnavateli nestačí vědět, že tento člověk zadanou práci zvládne, ale zejména ho zajímá, jakou efektivitu jeho výkon bude mít. To je aspekt, na základě kterého se zaměstnavatel rozhoduje. Zároveň je to aspekt, který nejvíce vylučuje osoby se zrakovým postižením z trhu práce. *„Cílem veškerých vzdělávacích a výukových služeb musí být tedy nejen naučit danou dovednost, ale naučit ji tak, aby se efektivita činnosti prováděné zrakově postiženými pracovníky co nejvíce blížila efektivitě činnosti prováděné běžnou populací“*. (BUBENÍČKOVÁ, 2007: 80 – 82).

Problematika zaměstnávání a pracovního uplatnění osob se zrakovým postižením je velmi složitá. Záleží na mnoha aspektech, které mohou tuto oblast ovlivnit. K těmto aspektům, které ovlivňují pracovní uplatnění osob se zrakovým postižením, patří především věk, doba vzniku postižení, vzdělání středoškolské a vysokoškolské, obor vzdělání a podobně. „Zraková hygiena“ patří mezi první věci, které je třeba dodržovat pro další využívání zrakových funkcí do budoucna. Do oblasti zrakové hygieny řadíme především intenzitu osvětlení, dobu zrakové práce nablízko, dodržení kontrastu, používání jen určitých potřeb na psaní a podobně. Místo na pracovišti by vždy mělo být projednáno se zaměstnavatelem předem.

Mezi základní oblasti zrakové hygieny patří:

- Světelné klima
- Materiálně technické pomůcky
- Specifika grafického projevu
- Časová dimenze zrakové práce
- Využití kompenzačních pomůcek²⁵

²⁴ Národní rada osob se zdravotním postižením ČR [on-line] ©2010 [cit. 01. 10. 2014].

Dostupné na WWW: http://www.nrzp.cz/dokumenty/Vybrane_statisticke_udaje_OZP_2007.pdf

4.2 Systém profesní přípravy

4.2.1 Přehled organizací profesní přípravy

Výchova a vzdělávání jedince se zrakovým postižením je již často od raného věku soustavně směřována takovým směrem, aby byl postupem času schopen uplatnit se na trhu práce. Pochopení důsledků zrakové vady se u rodičů projevuje aktivním výchovným působením bez škodlivého rozmazlování a nevhodného stavění dítěte do výjimečných pozic uprostřed rodiny. Dítě by nemělo poznat, že jeho zraková vada působí rodičům nadměrné starosti. Nezdravě také působí nekritická láska k dítěti, která je nepřírozeně omezuje ve všech životních situacích a vyústuje v nesprávné hodnocení dovedností a vlastností dítěte. Následná raná péče poskytuje rodičům takové rady a inspiraci, aby podpora vývoje jejich dítěte byla co nejvíce v souladu s běžným životem rodiny.²⁶

Středisko rané péče (SRP)

Společnost pro ranou péči poskytuje odbornou pomoc a poradenství rodinám, které pečují o dítě s postižením nebo s ohroženým vývojem.

Zařízení poskytuje tyto hlavní služby: výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, informování a vzdělávání rodičů/pečovatelů a zvyšování jejich kompetencí v péči o dítě, pořádání setkání a kurzů pro rodiny, podpůrné programy a zprostředkování

²⁵ *Metodický portál RVP* [on-line] ©2013 [cit. 04. 12. 2014]. Dostupné na WWW:

<http://audiovideo.rvp.cz/video/3211/ONLINE-SETKANI-ZRAKOVA-HYGIENA-%C2%80%EF%BF%BD-THEORETICKA-VYCHODISKA-A-PRAKTICKE-APLIKACE.html>

²⁶ *Obecně prospěšná společnost Sirius, o. p. s.* [online] © 2011-2015 [cit. 1. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/deti-se-zrakovym-postizenim/rodina-ditete-se-zrakovym-postizenim.shtml>

a výměnu zkušeností apod. Souběžně s danou společností mohou pokračovat v předškolním vzdělávání ve speciálním zařízení typu mateřské školy:

Mateřská škola pro zrakově postižené

Mateřská škola vzdělává děti od tří do šesti let věku, především se zrakovým postižením. Předškolní vzdělávání vytváří základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání. Poskytuje také speciálně pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami. K účelu integrace dětí se zrakovým postižením do vzdělávacího procesu ve školských zařízení a s tím spojený i poradenský servis je zřízeno speciální centrum:

Speciálně pedagogické centrum pro zrakově postižené

Speciálně pedagogické centrum pečuje o klienty od předškolního věku po ukončení školní docházky (od 3 do 26 let). Speciálně pedagogické centrum pro zrakově postižené, které nabízí tyto služby:

- rady a doporučení týkající se výchovy a všestranného rozvoje dětí se zrakovým postižením,
- pomoc při zařazování dětí do školských zařízení,
- poradenský servis při integraci do běžné školy,
- rady v otázkách profesní orientace,
- psychologická vyšetření,
- výuku speciálních dovedností pro zrakově postižené (prostorová orientace, výuka Braillova písma),
- cvičení pro rozvoj zrakových dovedností,
- aktuality z oblasti výpočetní techniky,
- půjčování speciálních kompenzačních pomůcek, učebnic, her, odborné literatury,

- pomoc při navazování kontaktů s dalšími odborníky.²⁷

Pro povinné základní vzdělávání funguje běžná základní škola. Vzdělávací proces probíhá za pedagogické podpory několika kvalifikovaných pedagogických pracovníků, kteří reagují na individuální potřeby a aktuální možnosti žáka s využitím všech prostředků speciálně pedagogické podpory.

Výuka předmětů speciální péče:

- prostorová orientace a samostatný pohyb,
- zraková stimulace,
- speciální příprava psaní a čtení bodového písma,
- tyflopedická péče,
- práce s kompenzačními pomůckami,
- psaní na počítači, práce na počítači,
- logopedická péče,
- zdravotní tělesná výchova.

Po ukončení základního vzdělání mohou žáci pokračovat ve výuce na střední škole nebo učilišti.

Vedle výše zmíněných zařízení a centrech zcela plní své služby neziskové nestátní zařízení, která zajišťují osobám se zrakovým postižením řadu kvalitních služeb - poradenství, technické vzdělávání, rozvoj dovedností atp. Jedná se o **SONS** – Sjednocenou organizaci nevidomých a slabozrakých v ČR – oblastní pobočka.

Organizace poskytuje mimo jiné i tyto služby:

- sociálně právní a pracovně právní poradenství,
- technické poradenství při výběru kompenzačních pomůcek včetně nácviku obsluhy,

²⁷ *Mateřská škola pro zrakově postižené v Českých Budějovicích* [online], © 2013 [cit. 11. 10. 2014].
Dostupné na WWW: <http://www.ocnims.cz/spc>

- základní i nadstavbové kurzy práce s PC,
- rozvoj a docvičování dovedností získaných v programech základní rehabilitace (vaření, stolování, nakupování, práce v domácnosti, čtení atd.),
- služby osobní asistence (průvodcovské, předčitatelské a jiné asistentské služby),
- pomoc při odstraňování architektonických bariér.²⁸

Obecně prospěšná společnost **Tyfloservis** - krajské středisko nabízí podporu, informace a nácvik dovedností a poskytuje tyto služby:

- **Rehabilitační kurzy (prostorová orientace a samostatný pohyb sebeobsluhu, čtení a psaní Braillova bodového písma (včetně psaní na tabulce), nácvik psaní na kancelářském psacím stroji a klávesnici počítače; nácvik sociálních dovedností (od 15 let věku)**
- Výběr vhodných kompenzačních pomůcek
- **Poradenství v oblasti úprav prostředí a odstraňování architektonických bariér²⁹**

Nezastupitelnou úlohu při zařazování do pracovního procesu pro osoby nejen se zrakovým postižením hraje Úřad práce:

Krajská pobočka Úřadu práce vede evidenci osob se zdravotním postižením, kterým poskytuje služby podle tohoto zákona. Evidence obsahuje identifikační údaje o osobě se zdravotním postižením, údaje o omezeních v možnostech jejího pracovního uplatnění ze zdravotních důvodů, údaje o právním důvodu, na základě kterého byla uznána osobou se zdravotním postižením, a údaje o poskytování pracovní rehabilitace která spočívá zejména v poradenské činnosti zaměřenou na volbu povolání, volbu zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.

Dále pak poskytuje teoretickou a praktickou přípravu pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost, zprostředkování, udržení a změnu zaměstnání, změnu povolání a vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.

²⁸ SONS ČR [online] © 2002 [cit. 1. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/strediska.php>

²⁹ Tyfloservis, o. p. s. [online], © 2005 [cit. 11. 03. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyfloservis.cz/sluzby-pro-zrakove-postizene.php>

Úřad práce tak jedná ve spolupráci s osobou se zdravotním postižením. Obě zúčastněné strany společně sestaví individuální plán pracovní rehabilitace s ohledem na její zdravotní způsobilost a na situaci na trhu práce.

Pracovní rehabilitace zahrnuje zejména poradenskou činnost zaměřenou na volbu povolání, volbu zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti, teoretickou a praktickou přípravu pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost, zprostředkování, udržení a změnu zaměstnání, zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.³⁰

Z hlediska osob zrakově postižených se mohou k pracovní rehabilitaci hlásit:

- osoby, které ztratily své původní zaměstnání v důsledku ztráty zraku,
- osoby s dlouhodobým těžkým zrakovým postižením, které ztratily práci a nyní se snaží nalézt nové zaměstnání,
- ti, kteří ztratili zrak v průběhu přípravy na povolání,
- osoby s těžkým zrakovým postižením od mládí, které se připravovaly na speciální povolání.³¹
-

V rámci teoretické a praktické přípravy na zaměstnání zahrnuje pracovní rehabilitace:

- přípravu na budoucí povolání
- přípravu k práci
- specializované rekvalifikační kurzy

Zákon o zaměstnanosti věnuje větší pozornost přípravě k práci, kterou definuje jako činnost, která směřuje k zapracování osoby se zdravotním postižením na vhodné

³⁰ HAVIT, s. r. o. [online], © 1998 [cit. 25. 10.

2014]. Dostupné na WWW: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zamestnanost/cast3.aspx>

³¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online], © 2011 [cit. 08. 10. 2014]. Dostupné na WWW: http://portal.mpsv.cz/upcr/kp/jhc/kop/ceske_budejovice

pracovní místo a k získání znalostí, dovedností a návyků, které jsou nutné pro výkon zvoleného zaměstnání. Tato příprava by měla trvat nejdéle 24 měsíců. (§72, odst. 4).

Příprava k práci - zapracování osoby se zdravotním postižením na vhodné pracovní místo na základě písemné dohody s Úřadem práce ČR. Příprava k práci může být prováděna s podporou asistenta. Tato příprava trvá nejdéle 24 měsíců.

Specializované rekvalifikační kurzy - se uskutečňují na základě dohody mezi úřadem práce a uchazečem o zaměstnání. Úřad práce hradí rekvalifikaci za účastníka a může mu být poskytnut příspěvek na úhradu prokázaných nutných nákladů v rámci kurzu. Rekvalifikaci může provádět pouze zařízení s akreditovaným vzdělávacím programem, škola v rámci oboru vzdělání, který má zapsaný v rejstříku škol a školských zařízení nebo vysoká škola s akreditovaným studijní programem.³²

Zákonem o zaměstnanosti je připravena možnost vytvářet pro osoby se zdravotním postižením **chráněná pracovní místa a chráněné pracovní dílny**. Tuto problematiku upravuje zákon o zaměstnanosti (§75 – 77). Na zřízení místa v chráněné pracovní dílně může být poskytnut Úřadem práce příspěvek, jehož výše je závislá na stupni zdravotního postižení.

Podpora zaměstnanosti formou konkrétních programů se uskutečňuje např. formou podpory konkrétních programů, poskytováním informací fyzickým osobám i zaměstnavatelům, podporováním rekvalifikace a zřizováním školicích středisek, atd.

Nástroje podpory zaměstnanosti:

- **Tranzitní programy** – vyhledávání pracovních míst na trhu práce pro studenty se zdravotním postižením. Tranzitní program většinou nabízejí sdružení (neziskové organizace), která poskytují zároveň i další služby pro osoby se zdravotním postižením, např. podporované zaměstnávání, asistenci, podporu při zvyšování samostatnosti, příp. podporu v oblasti bydlení. Cílem je umožnit žákům s postižením vyzkoušet si práci v běžném prostředí za stálé podpory

³² Ministerstvo práce a sociálních věcí [online], © 2009 [cit. 16. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/8>

pracovního asistenta a tím zvýšit svoji samostatnost a získat sociální a pracovní dovednosti. (OPATŘILOVÁ, PROCHÁZKOVÁ, 2011: 131 – 132)

- **Jobkluby** - kde se setkávají studenti s lidmi s podobným typem postižení, kteří si již našli práci nebo praxi, nasměřuje se na témata spojená s hledáním práce a jejím udržením. Jakmile se podaří najít vhodnou praxi a domluvit pracovní náplň odpovídající na jedné straně potřebám zaměstnavatele a na straně druhé možnostem a dovednostem studenta, je potřeba zajistit asistenci. Asistent bývá stejně jako konzultant zaměstnancem sdružení, které zajišťuje tranzitní program, a dochází se studentem na pracoviště.
- **Pracovní asistence** bývá součástí nabídek sdružení, které se zabývá podporou v oblasti zaměstnávání. Pracovní asistenti poskytují pomoc a poradenství nejen postiženým jedincům samotným, ale jsou svými odbornými vědomostmi k dispozici i zaměstnavatelům a mají pomáhat odbourávat veškeré předsudky zaměstnavatelů, obzvláště vzhledem k postiženým lidem.³³

Do souvislosti s pracovní rehabilitací uvádí JANKOVSKÝ i termín **podporované zaměstnávání** (2001: 28): „v současné době stále populárnější, ale i efektivnější tzv. **podporované zaměstnávání**, což je pracovní zapojení lidí s postižením na běžných pracovištích“. „Podporované zaměstnávání je časově omezená služba určená lidem, kteří hledají placené zaměstnání v běžném pracovním prostředí. Jejich schopnosti získat a zachovat si zaměstnání jsou přitom z různých důvodů omezeny do té míry, že potřebují individuální dlouhodobou a průběžně poskytovanou podporu poskytovanou před i po nástupu do práce.“³⁴

Stacionáře, chráněné pracoviště, chráněné dílny, výrobní družstva, tyto všechny instituce také nabízejí možnost pracovního uplatnění lidem se zrakovým postižením. Nabírají se zde lidé s určitým typem postižení. V každém z těchto zařízení je nastavený určitý režim práce, kterou člověk se zdravotním postižením nemusí zvládnout. Naproti tomu v podporovaném zaměstnávání se hledá pro konkrétního

³³ Národní rada osob se zdravotním postižením ČR [online], © 2011 [01. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.praceprozp.cz/informace/vseobecne-informace/platna-legislativa-pro-ozp>

³⁴ Česká unie pro podporované zaměstnávání [online], © 2004 [cit. 01. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.unie-pz.cz/index.php/pz/14>

člověka práce na běžném pracovním trhu, kterou zvládne, chce a může dělat. Dalším rozdílem oproti zaměstnání v chráněných dílnách a dalších výše jmenovaných institucí je ten, že člověk se učí pracovním i sociálním dovednostem za individuální podpory přímo na pracovišti. (KREJČÍŘOVÁ, 2005: 16-19)

Clearing představuje službu, pomocí níž se mladým lidem s postižením naznačí jejich perspektivy s ohledem na budoucí profesní život a připraví se podklady pro další reálné kroky, které napomáhají integraci do pracovního života. Pracovníci clearingů naváží prostřednictvím školy kontakt s postiženými studenty v posledních, resp. předposledních ročnících a snaží se stanovit jejich předpoklady, schopnosti a sklony a poskytnout pomoc formou informací, péče, poradenství a doprovodu. Následuje analýza silných a slabých stránek a vytvoření vývojového plánu. Důležitou součástí clearingů je také kontakt se všemi osobami, které jsou pro tento proces důležité, jako jsou rodiče, pečovatelé, učitelé. Nedílnou činností je navazování kontaktů s úřady práce, sociálními úřady, magistráty, školami, které hrají v integraci roli. Tuto službu mohou využívat všichni mladí lidé s postižením nebo speciálními vzdělávacími potřebami od 13 do 24 let. V několika rakouských spolkových zemích byla zřízena v roce 2001. (PROCHÁZKOVÁ in BARTOŇOVÁ, PIPEKOVÁ, VÍTKOVÁ, 2005: 26-27)

Shrnutí

Od konce minulého století došlo v ČR v oblasti práce se zrakově postiženými k mnoha změnám, zejména v rámci tyfloedukace a podpory služeb pro zrakově postižené. Zde se nabízí prostor pro eliminaci negativních faktorů, které ovlivňují socializační vývoj zrakově postižených. Možnost, jak dosáhnout trvalých výsledků v řešení otázek zrakového postižení vidí JESENSKÝ (2002: 15) v koadaptaci a partnerském soužití zrakově postižených s intaktními, „*ne jeden vedle druhého, ale jako jeden pro druhého*“.

Podle BOLLESE (2001: 81) lze zásadní změnu vidět v přístupu handicapovaného jedince k pracovnímu uplatnění. Stále více se prosazuje trend „*pracovat tam, kde chci*“ a ne „*tam, kde je volné místo*“. Z pohledu zrakově postiženého se jedná o obrovský kvalitativní skok při vnímání vlastního postižení. Zrakově postižený přesně a jasně identifikuje, které dovednosti jsou přenositelné. Tento prvotní audit umožní

identifikovat přenositelné dovednosti v oblasti manuální práce, duševní práce a komunikace. Poté, co zřakově postižený jedinec identifikoval své „silné stránky“ a k nim přiřadil konkrétní přenositelné dovednosti, včetně způsobů kompenzace zraku v těch případech, kdy dovednost staví na vnímání zřakovém, musí vymezit, kde přesně chce své dovednosti uplatnit. To zahrnuje jak ty obory lidské činnosti, které ho zajímají, tak jejich geografickou lokalizaci. Finální fází je oslovení těch subjektů, jež v daném sektoru operují s žádostí o „vytvoření“ nového pracovního místa, které reflektuje přenositelné dovednosti zřakově postiženého. Každý jedinec, tedy i zřakově postižený, má unikátní sadu přenositelných dovedností. A to je výhodou nejen z hlediska zaměstnance, ale i zaměstnavatele. (BOLLES, 2001: 82)

5. Výzkumná část

5.1 Cíl a metodologie výzkumného projektu

Cílem výzkumného projektu diplomové práce je analyzovat problematiku pracovního uplatnění zrakově postižených osob v Českých Budějovicích a posoudit subjektivní vliv výchovy a vzdělávání zdravotně postižených osob do jejich pracovního zařazení. Výsledky empirické části by se v ideálním případě měly odrazit v optimalizaci pedagogické intervence u jedinců se zrakovým postižením. K tomuto účelu budou směřovat i konkrétní doporučení pro praxi.

Dílčí cíle

- Využívají zrakově postižené osoby v průběhu své výchovy a vzdělávání podpůrných center a organizací?
- Mají handicapované osoby dostatečné osobnostní a kvalifikační kompetence pro výběr povolání?
- Jaké motivační faktory ovlivňují postoj zrakově postižených k celoživotnímu vzdělávání?
- Jaký je názor a pohled taktilních osob na organizační systém pomáhající jim při hledání zaměstnání?
- Jaký je postoj osob se zrakovým postižením na možné bariery při uplatňování na trhu práce?

Vzhledem ke stanovení výzkumného problému byl zvolen druh výzkumu kvalitativní. Výzkum pomocí případové studie se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů. Základní výzkumnou otázkou je, jaké jsou charakteristiky daného případu nebo skupiny porovnávacích případů (HENDL, 2008: 101). Podrobná kazuistika zpravidla obsahuje popis současného stavu jedince, dále osobní, rodinnou a školní anamnézu, napomáhající určit faktory, které stav způsobily nebo ovlivnily.

Nezbytné je stanovit strategii intervence v souvislosti s prognózou vývoje jedince či jevu.

Podle ŠVARČÍČKA (2007: 13-17) je kvalitativní přístup proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. (ŠVARČÍČEK, ŠEĐOVÁ, 2007: 13-17)

Tato případová studie se snaží prostřednictvím kazuistiky, metodou polostrukturovaného rozhovoru a pozorování získat, co nejvíce informací ke zkoumanému problému. Informace zde získané mohou objasnit vztahy mezi proměnnými - zrakové postižení osob a jejich edukací ve všech směrech životních etap v návaznosti na uplatnění na trhu práce a dále na možné bariéry vyskytující se nejen v průběhu profesní přípravy, ale i při vyhledávání adekvátního pracovního uplatnění.

Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor byl vybrán metodou záměrného výběru a je tvořen celkem třemi zrakově postiženými osobami - ženami. Vstupními kritérii pro výběr respondentů byl věk v rozmezí 30 až 40 let. Dvě osoby jsou nevidomé, třetí je v pásmu slabozrakosti. Jedná se jak o respondenty s většími zkušenostmi na otevřeném trhu práce, tak i o respondenty, kteří mají těchto zkušeností méně. Naše komunikace probíhala nejprve prostřednictvím e-mailové pošty. Komunikace s účastníky byla od začátku bezproblémová, na e-maily i zprávy odepisovali téměř okamžitě. Kazuistiky jsou zaměřeny na základní údaje, míru postižení, rodinné zázemí, sociální dovednosti, oblasti potřebné speciálně pedagogické podpory a vzdělávací instituce a v neposlední řadě i na pracovní problematiku.

Harmonogram šetření

Časový harmonogram šetření na období září 2014 - březen 2015

- Září - analýza odborné literatury
- Říjen - příprava plánu šetření.
- Listopad - výběr výzkumného vzorku, příprava otázek, informovaný souhlas.
- Prosinec - realizace šetření, kazuistiky, rozhovory.
- Leden - přepisy rozhovorů
- Únor - analýza kazuistik
- Březen - vyhodnocení šetření.

Technika sběru dat

Analýza dokumentace

Pro výzkum jsem využila analýzu odborné české a zahraniční literatury a blíže jsem se seznámila s aktuálními informacemi týkající současné nabídky vzdělávání a případné pomoci či podpory ze strany organizací v Českých Budějovicích, které přímo nebo zprostředkovaně seznamují znevýhodněné osoby se současnou situací na trhu práce. Zbylé informace k anamnéze jsem získala přímo z dokumentace zkoumané osoby.

Pozorování

Pozorování je jednou z nejdůležitějších metod pedagogické diagnostiky. Tato metoda poskytuje možnost předložení závěrů, vycházejících ze systematického a cíleného pozorování. Soustředila jsem se na komunikační schopnosti, zájem o spolupráci, emocionální reakce na zkoumanou problematiku týkající se rodinné anamnézy a alespoň orientační zhodnocení schopnosti a dovednosti v prostorové orientaci a samostatném pohybu.

Rozhovor (interview)

Pro autentický záznam jsem použila audio techniku a tím zůstala zachována původní podoba a zároveň objektivnost výpovědí. Rozhovory jsou pak dále upraveny a přizpůsobeny osobě, pro kterou byly v roli dotazovaného určeny. Otázky jsou vedeny v rozličných částech výzkumu, jsou různě dlouhé, polostrukturované, provedeny současně s pozorováním nebo následně po něm. Ačkoliv jsem si připravila soupis otázek, v návaznosti na průběh rozhovoru jsem doplnila a upravila další otázky na základě mého aktuálního uvážení, s cílem doplnit nebo podnítit respondenty k další výpovědi. Rozhovory byly realizovány v prostorách Tyflokabinetu v Českých Budějovicích, v klidném, přirozeném a známém prostředí. Toto místo bylo zvoleno s ohledem na samotné respondenty. Se souhlasem respondentů jsem pro záznam využila diktafonu. Použitím diktafonu jsem nebyla nucena zaznamenávat jednotlivé odpovědi respondentů přímo, ale mohla jsem se více soustředit na samotný průběh rozhovoru a pružněji tak reagovat na získané informace. Autorka se snažila redukovat interpretační nepřesnosti.

Principy etiky

Nejdůležitějším momentem pro získání náklonnosti a důvěry všech účastníků bylo samozřejmě první setkání, zajištěné neformálním a nestrukturovaným rozhovorem. Abych získala přístup k soukromým informacím, které potřebuji pro výzkum, zaručila jsem respondentům anonymitu. Provedla jsem změnu všech osobních údajů jako je jméno a další informace, které by jakkoli mohly identifikovat některého z respondentů. Všichni byli rovněž informováni o účelu tohoto výzkumu, jeho zpřístupnění, dále o anonymitě veškerých získaných údajů v intencích zákona č. 101/2000 Sb. O ochraně osobních údajů. Vzhledem ke způsobu vedení rozhovoru respondenti měli možnost neodpovídat na otázky, které by se jim nelíbily nebo se jim nezdály příjemné.

5.2 Případové studie

Případová studie 1

Jméno: Michaela

Věk: 34 let

Titul: Mgr.

Diagnóza:

Vrozená katarakta obou očí – šedý zákal, nystagmus, v 16 měsících operativně odstraněn, v roce 1985 operativní úpravy na obou očích, do 20 let nosila brýle 10 dioptrií, v roce 2000 provedena operativně implantace čoček do obou očí v Praze ve Střešovicích, v roce 2002 ještě drobné operativní úpravy, je stále zařazena mezi slabozraké.

Rodinná anamnéza:

Matka - 68 let, zdravá

Vystudovala střední školu veterinární, vystudovala pak ještě nástavbu - ekonomickou, nyní je již 11 let v důchodu

Otec - 71 let, zdravý, vystudoval střední školu stavební a ČVÚT v Praze, titul Ing. - obor vodohospodář, potom si při zaměstnání udělal kandidaturu - CSc., nyní je již 8 let v důchodu, ještě pracuje – projektuje

Bratr - 44 let, zdravý, vystudoval gymnázium, nástavbu Bílou vložku a Zdravotně sociální fakultu, titul Mgr.

V celé širší rodině se nevyskytuje žádné vážné onemocnění očí. Nikdo z rodiny nezemřel na vážnou nemoc v mladém nebo středním věku. Rodinní příslušníci umírali v pokročilém věku.

Osobní anamnéza:

Míša se narodila z 2. gravidity jako donošené dítě s vrozenou vadou obou očí, další nemoci měla přiměřené věku. Po implantaci čoček se zrak výrazně zlepšil - nenosí brýle, pouze na blízko, je slabozraká, jinak žádné další zdravotní problémy nemá. Úroveň sebeobsluhy zvládá pomocí hmatu nebo i pomocí zraku při úplném přiblížení dané věci k očím. Další důležité činnosti, jako je nakupování, zvládá za pomoci přítelkyně, která má o trochu lepší zrak než ona a mnohé věci zblízka rozpozná lépe. Vyřizování korespondence, komunikaci s vrstevníky a vyhledávání potřebných informací zvládá pomocí kompenzační pomůcky jako je např. PC s hlasovým výstupem a připojením k internetu nebo také pomocí mobilního telefonu vhodného pro zrakově handicapované s upravenou velikostí písma. V běžném životě používá i další kompenzační pomůcky jako je ruční lupa, televizní lupa. Bez problémů využívá i hromadné integrované dopravy. Vývoj komunikačních schopností nebyl zrakovým postižením nijak zasažen. Díky podnětnému prostředí a vyrůstání mezi zdravými vrstevníky má velkou slovní zásobu. Dnes za sebe vyřizuje veškeré potřebné věci (např. jednání na úřadech, u lékařů, v průběhu studia, vyřizování telefonátů atd.).

Psychomotorický vývoj

Rodina Míši se jí intenzivně věnovala, co nejvíce ji stimulovala, aby tak eliminovala senzorickou deprivaci a její následky. Motorický vývoj probíhal od narození bez komplikací, kolem devíti měsíců se začala posazovat a po prvním roce se pokoušela chodit. Rodiče poskytovaly dítěti od narození dostatek podnětů pro správný vývoj. Dívka se vyvíjela v souladu s vývojem zdravých dětí. Chůzi zvládala samostatně bez dopomoci již od 3 let. Protože vyrůstala v úplné rodině se svými rodiči, byla aktivně

zapojována do všech běžných činností a aktivit jako jsou dětské pohybové hry, jízda na kole, plavání, bruslení a další. Naučila se dokonale znát svoje prostředí, ve kterém odmala vyrůstala. Další pohyby spojené s hrubou motorikou se vyvíjely zcela v normě srovnatelnými se zdravými dětmi. Jemná motorika nebyla nijak narušena, dodnes je velice zručná a tudíž i samostatná v běžném životě.

Charakteristika dalšího vývoje (edukační proces, rodina, spolupráce s odborníky, socializační proces, pracovní kompetence, zaměstnání)

Ve třech letech navštěvovala školku běžného typu, kde souběžně přetrvávaly psychosomatické problémy. *„Do školky jsem chodila 3 roky, měla jsem psychosomatické potíže - hlavně ráno - pocity na zvracení, nervozita, ale jinak jsem to zvládala celkem slušně.“*

V dětském kolektivu měla kamarády a komunikace s jejími vrstevníky nebyla problematická. *„Začlenění do dětského kolektivu mi nečinilo velké problémy, **ale také se mi některé děti smály, že nosím brýle.**“* Se Střediskem rané péče rodina velmi úzce spolupracovala do čtyř let věku dítěte. Pracovníci rané péče rodinu navštěvovali jedenkrát za měsíc, někdy i jedenkrát za čtrnáct dní, podle potřeby. Velmi vhodně doporučovali péči, zrakovou terapii, hračky a pomůcky pro správný vývoj dítěte. Středisko rané péče také zajišťovalo zapůjčení řady finančně náročných pomůcek. Rodina se účastnila setkání organizovaných centrem a celé řady akcí a seminářů.

*„ Rodiče chtěli, **abych se naučila co nejvíce věcí, takže se mnou trávili každou volnou chvíli a učili mne co nejvíce být samostatnou.**“*

„Už ve 4 letech jsem stála na běžkách, chodila jsem s nimi bruslit, plavat, jen na sjezdovkách jsem nikdy nestála. Ruční práce mě nikdy moc nebavily a to mám dodnes, ale když jsem se přemohla, tak jsem i docela hezky vyšívala, apod.“

Do základní školy v Českých Budějovicích nastoupila v 6 letech, kde její integrace probíhala velmi obstojně. Během školní docházky rodiče opakovaně vyhledávali odbornou pomoc podpůrných center, jako byla Pedagogicko-psychologická poradna

nebo Speciálně pedagogického centra. V oblasti kariérového poradenství posuzovala poradna osobnostní předpoklady pro studium v návaznosti na její prospěch, nadání, schopnosti, dovednosti a zdravotní stav. Rodiče byli výrazně zaměřeni na školní výkon, Míša byla jejich postojem silně motivována.

*„Na základní škole jsme využili **možnosti speciálně pedagogického centra a pedagogicko-psychologické poradny**, dělala jsem různé psychologické testy, byly tam i rady o budoucím vzdělání a povolání.“*

Při výuce na základní škole vycházeli Míše vstříc a některé výukové metody přizpůsobila paní učitelka žákyni. Jednalo se zejména o písemný projev (písemka nebo test), kdy byl umožněn delší časový limit. Začleňovaná žákyně a zbytek třídy postupovaly tematicky souběžně, probíraná látka a úkoly se lišily např. formou podání, způsobem vysvětlení, procvičení atd.

*„Jinak mě bavilo se učit, v 1. třídě jsem chtěla chodit do školy i o víkendech za celou základní školu jsem neměla jedinou 3 na vysvědčení.. Také mi někteří spolužáci říkali, že **mi učitelé nadržují a že jsem šprt.**“*

*„Základku jsem zvládala také velmi obstojně, měla jsem dost kamarádů a jednu nejlepší kamarádku, se kterou se stýkám dodnes, velmi mi pomáhala, např. mi četla z tabule poznámky, také se ale **našli někteří posměváčci.**“*

Po úspěšném dokončení povinné školní docházky vystudovala České reálné gymnázium v Českých Budějovicích. Rozhodnutí o studiu na běžné střední škole bylo řešeno po konzultaci s rodiči, kdy **význam integrovaného vzdělávání**, tedy společná výchova a vzdělávání postižených dětí či studentů se zdravými probíhající na běžných školách bude mít na Míšu pozitivní dopad právě v tom smyslu, že nebude mít v dospělosti velké problémy se začleňováním do širší společnosti ani do pracovního kolektivu. *„Prokazatelnou výhodou integrace je pro postižené dítě především možnost zůstat v rodině.“* (KEBLOVÁ, 2001:54)

Z hlediska sebejistoty nebyla pro její rodiče zanedbatelná ta skutečnost, že běžná škola, kterou bude navštěvovat, bude v blízkosti jejich bydliště, tedy ve známém prostředí.

„Také tady mě studium bavilo, ale bylo to mnohem náročnější, většina učitelů mi vycházela vstříc po celou dobu studia. Ráda na všechny vzpomínám“.

Při výuce jí byl poskytován tištěný materiál ve zvětšeném písmu, případně dovoleno využívání elektronické komunikace nebo zvětšení písma pomocí speciálního softwaru (např. zoomtextu), dále i dostatečná časová rezerva na všechny činnosti podle individuálních potřeb.

„Protože po dokončení středoškolského studia jsem neměla žádnou pracovní příležitost a uvědomila jsem si, že s vysokoškolským vzděláním by se příležitost na pracovní uplatnění mohlo nabízet více. A pokud chci najít práci, tak ji musím aktivně hledat, vzdělávat se a zkusit i jiné obory“. Studium vysoké školy by bylo jednou z možností aktivního začlenění dospělého člověka do intaktní společnosti. V dnešní době vysokoškolské studium nabízí nepřeborné množství studijních oborů pro pozdější pracovní uplatnění.

„Vysokou školu mám vystudovanou Zdravotně sociální fakultu při Jihočeské univerzitě a studium probíhalo celkem dobře, žádné problémy se nevyskytly rodiče se mi během studia velmi věnovali.“

V průběhu studia na vysoké škole byla studentce umožněna tzv. **časová kompenzace**, což je opatření organizačního typu, jímž je studentovi poskytována na konkrétní studijní aktivitu časová lhůta delší, než je pro tentýž účel standardní, a to v přímé závislosti na typu jeho postižení. Při písemné práci mohla jako slabozraká použít kteroukoliv standardní techniku a kompenzační pomůcku, jakou pro samostatný zápis běžně používá: zvětšené nebo barevně adaptované písmo tištěné nebo na obrazovce a také optickou nebo elektronickou lupu.

Po úspěšném dokončení vysoké školy byla pro Míšu jasná volba pracovního uplatnění v sociální oblasti. Během souvislé povinné praxe na vysoké škole se dokonale seznámila se sociální problematikou života seniorů v domovech pro seniory a svou péčí během své stáže věnovala právě těmto jedincům se zrakovým postižením. Svou zkušenost uplatnila ve svém pozdějším pracovním zařazení. Bohužel pracovní místo v domovech nebylo volné, a proto se obrátila se svou žádostí o uplatnění na Úřad práce v krajském městě a zanedlouho jí bylo nabídnuto místo sociální pracovnice

v Tyflokabinetu. Díky motivačnímu dopisu a získanému vysokoškolskému vzdělání vyhrála konkurz na tuto pracovní pozici: „*a co se týká **úřadu práce**, tak ten mě pomohl k současné práci*“.

Současnost

V současné době je zaměstnána jako sociální pracovníce v Tyflokabinetu v Českých Budějovicích, kde vykonává průvodcovskou a předčitatelskou službu, tzn. doprovázení nevidomých a těžce zrakově postižených kam potřebují, ze zákona si ji uživatelé musí hradit. Setkává se tady s různou věkovou kategorií zrakově postižených a s odlišnými formami zrakového handicapu. Věkově spadají do této skupiny všichni handicapovaní od 18 – 65 let. To činí cílovou skupinu velmi různorodou. Patří sem osoby s různými stupni poškození zraku, od středně slabozrakých až po prakticky nevidomé.

*„Jinak mé současné povolání mě velmi **naplňuje**. A co se týče mých pracovních vizí, ráda zůstanu dál v sociálu. Dnes je to velmi se zaměstnáním obtížné. Jsem moc ráda, že mám **práci v místě bydliště**. Studovat už neplánuji, ale člověk nikdy neví. Ze zákona ale musíme splnit ročně 24 hodin povinného školení.“*

Případová studie 2

Jméno: paní Petra

Věk: 38

Diagnóza

Retinopatie nedonošených IV. – V. stupně

Rodinná anamnéza

Matka: Zemřela v 62 letech na srdeční infarkt. Pracovala jako ošetřovatelka skotu, v 53 letech prodělala mozkový infarkt

Otec: Pracoval jako zedník, zemřel ve 48 letech na rakovinu plic s metastází.

Sourozenci: jednostranně vlastní z matčiny strany

Sestra 58 let, vyučená jako pomocná síla, po operaci páteře a obou kolenních kloubů

Bratr 45 let, vyučený zedník, nyní v invalidním důchodu, má cukrovku, problémy se srdcem

Osobní anamnéza

Petra se narodila z III. gravidity rizikového těhotenství ve 28. týdnu, nevidomá, běžné dětské nemoci. V současné době má na pravém oku zvýšený nitrooční tlak a další nemoci neudává. Je samostatná a soběstačná, komunikuje pomocí PC s hlasovým výstupem a připojením k internetu nebo také pomocí mobilního telefonu vhodného pro zrakově handicapované.

Psychomotorický vývoj

Vývoj řeči v normě, ve věku 3 let byla samostatná chůze upevněna na širší bázi, ale jistá. Ve známém prostředí si byla v pohybu jistá - běhala, v neznámém prostředí byla chůze opatrná a pomalá. S oporou zvládala chůzi po schodech a v oblasti jemné motoriky zvládla jemný úchop. Manipulace byla na vysoké úrovni – jemná motorika byla adekvátně rozvinuta. V oblasti sebeobsluhy byly upevněny základní hygienické návyky, byla schopna se obléknout i svléknout.

Charakteristika dalšího vývoje (edukační proces, rodina, spolupráce s odborníky, socializační proces)

Ve třech letech začala Petra navštěvovat **běžnou mateřskou školu** v místě bydliště. Maminka se z vlastní iniciativy zajímala o možnosti výchovy a vzdělávání, navštěvovala různé známé a studovala odbornou literaturu. Vyráběla pro ní vlastní pomůcky a začala se učit Braillovo písmo. Pasivní i aktivní slovní zásoba byla velmi bohatá, používala základní gramatická pravidla.

Ve školce neměla problém s ostatními dětmi, a zcela se začlenila do běžného předškolního prostředí, kde byla velmi aktivní, kontaktní, komunikativní s velmi dobrou adaptabilitou na nové prostředí, ve skupině vrstevníků byla spokojená, vzhledem k vývojové úrovni soběstačná a v oblasti sebeobsluhy měla upevněny základní hygienické a stravovací návyky.

V sedmi letech nastoupila na běžnou základní školu v místě bydliště u Prahy. Po dvou letech maminka rozhodla o jejím **vzdělávání na speciální základní škole** a přestup měla ztížený v tom, že tehdy existovaly pouze dvě speciální základní školy, a sice v Brně a Praze. Přes týden byla tedy **odkázána na internát** a nucena dojíždět. V tak raném věku se nedokázala zadaptovat a vyrovnat s odloučením od rodiny, údajně se jí stýskalo. *„Zaskočila mě věta ve zprávě, kde stálo: Matka konečně souhlasí s umístěním dítěte do speciální školy. Chtěla bych vidět někoho z nich, kteří by své dítě tak rádi dali do ústavních zařízení!“*

Určit vliv pobytu na internátě na její vývoj osobnosti je otázka velmi nesnadná. Umístění dítěte v internátu nemůže plně nahradit funkční rodinu, ale na druhé straně v některých případech kompenzuje vliv konfliktního či nepodnětného rodinného prostředí. Maminka jí vždy v pondělí přivezla a v pátek pro ni zase přijela. Je velmi těžké posoudit, jestli bylo dobře, že začala navštěvovat speciální základní školu. Byl to krok do neznáma, strach z nového prostředí, pocit nejistoty, jestli ji mezi sebe přijmou spolužáci.

„Pečovala o mě spíš matka, která mě do školy vozila, z některých dokumentů jsem se nedávno dozvěděla, že lékaři, speciální pedagogové a psychologové měli výhrady k tomu, že mě nechtěla dát do školy do Prahy nebo do ústavních škol.“

Nejdříve **měla problémy s adaptací** na nové prostředí a na nové spolužáky, ale po pár týdnech si zvykla a do kolektivu „zapadla“. Pomohla tomu trpělivost třídní učitelky i zkušenosti zdejších dětí, které jsou na nově příchozí spolužáky zvyklé a dovedou je přijmout mezi sebe bez větších potíží. Přes víkend jí maminka pomáhala s učením a sama se zdokonalovala v bodovém písmu. Přepisovala jí knihy do Braillova písma a připravovala speciální vyučovací pomůcky. Začala používat Pichtův psací stroj.

„Třída je pro žáka místem, kde jsou mu zprostředkovány informace. Je také prostředím mnoha sociálních aktivit a tedy místem, ve kterém se musí umět dobře orientovat, chce-li se podílet na dění ve třídě.“ (HAMADOVÁ, 2004: 198)

Po dokončení základní speciální školy nastoupila v té době na **učební obor čalouník**. *„Nebyla jsem nikdy moc na učení, spoléhala jsem na svou paměť a vždy jsem uhrála předměty na 3 nebo 4.“*

Volba povolání je velmi náročným a zodpovědným rozhodnutím každého člověka, které prostupuje období celé školní docházky. První rozhodování o volbě povolání se objevuje v dětství a je úzce spojeno s výchovou a rodinou. Rodiče jsou vzory pro své dítě ve formování představ o budoucím povolání. **Maminka rozhodla**, že se Petra přihlásí na učební obor čalouník. *„Ani nevím, proč jsem na ten obor šla.“*

Informovanost o vzdělání po základní škole měla od učitelů ve speciální škole. Volbu povolání řešila až v posledním ročníku docházky základní školy. *„Co vím, tak jsem docházela **do nějaké psychologické poradny**, žádná jiná centra tehdy nebyla.“*

Bohužel rozhodování o jejím budoucím povolání **nebylo cíleným a dlouhodobým procesem** a současně bylo bez podpory a možnosti konzultace s pedagogickými poradci, kteří by jí informovali o jednotlivých profesích, požadavcích a perspektivě budoucího povolání.

„Sice jsem si vybrala obor čalouník, ale toto povolání žádný úplně nevidomý žák v budoucnu nemohl dělat. Nevím, proč tam vlastně slepce brali.“

*V mém pátrání po informacích z časů dětství a školy jsem se také dozvěděla, že v jednom psychologickém posudku mi napsali, že **mám mechanickou paměť**, kterou neumím využít, asi mi to ani zatím nevadí, protože do teď nevím, co to mechanická paměť je.“*

Při volbě povolání mohou hrát roli jiné životní hodnoty než zájmy a schopnosti a někteří nemají ještě dostatečně vyhraněné zájmy ani představu o svém budoucím profesním zaměření, a řebříček hodnot se utváří a samozřejmě se může ještě v průběhu života měnit.

„Ze zdravotních důvodů jsem po prvním ročníku obor opustila a pak jsem se na školu už nevrátila.“

Zlomovým obdobím byla vážná nemoc maminky, kdy se následně po odeznění prvotních příznaků mozkového infarktu se musely přestěhovat do Českých Budějovic. Petra se začala starat o nemocnou maminku a v roce 1983 po menším úrazu ztratila zbytek zraku. I když musela pečovat o nemocnou maminku, naučila se prostorové orientaci a samostatnému pohybu. V domácnosti zvládala všechny sebeobslužné práce, dokázala sama obstarat nákupy a vyřizovala veškeré administrativní věci týkající se příspěvků na péči, zabezpečení domácnosti a další náležitosti. **Její sociální kompetence** jsou na vysoké úrovni. Není pro ni problémem oslovit kamarády, známé i neznámé lidi a požádat je o pomoc.

Po smrti maminky se postupně adaptovala z hlediska zrakového postižení a jeho negativních důsledků na samostatný, nezávislý život. Postupně se začala zajímat o možnosti pracovního umístění v Českých Budějovicích, snažila si najít takovou pracovní pozici, která by adekvátně odpovídala jejímu handicapu. Bohužel disponovala pouze **základním vzděláním**, tudíž byla profesně zařazena na pozici pracovníka v kartonážní dílně, na kterou se rekvalifikovala.

*„A jsem zručná. Té zručnosti využívám až v posledních letech jako pracovního uplatnění, mám **rekvalifikaci na pracovníka v kartonážní dílně** a něco málo jsem se*

naučila udrátovat. V dětství hodně pletla, stavěla si ze stavebnice stylu Lego. Vždycky mě bavilo vše titěrné, ať už skládat, nebo rozebírat. To jsem se také občas octla v nějaké chráněné dílně a kompletovala nějaké věci.“

Při hledání vhodného pracovního místa využila **pomoci Úřadu práce** v Českých Budějovicích. Na nestátní neziskové organizace se neobrátila, neboť nikdy nezískala informace o tom, že by tyto organizace handicapovaným pomáhaly při hledání uplatnění na trhu práce.

*„Ještě k tomu úřadu práce, já tam byla vždy jen krátce, **také jsem brala vždy vše, co jsem dělat mohla, jsou i tací, kteří jen tak něco dělat nebudou. Vzala jsem jak telefonistku, tak kompletaci v domácím prostředí, hlavně že bylo co dělat.“***

Úřad práce se zachoval celkem vstřícně a to skoro vždy, když přišla žádat o práci, nebo vyřešit svou pracovní problematiku. V roce 2011 neměla ani problém se zaplacením rekvalifikace. *„Jen s následným **nalezením místa v Budějovicích to byl problém. Ale to je spíš systémem v zaměstnávání postižených lidí.“*** Hledala též pracovní umístění **v chráněných dílnách**, ale vzhledem k typu postižení nemohla podávat tak vysoké výkony po dlouhou pracovní dobu a s tím spojené pracovní tempo.

Pro takto postiženého jedince je velmi problematické splnit všechny nároky zaměstnavatele a důvodem ukončení daného pracovního poměru byla neakceptace zrakové vady a potíží s tím souvisejících (pomalejší pracovní tempo, nutnost používání kompenzačních pomůcek) ze strany zaměstnavatele. Toto lze považovat za bariéru mající negativní dopad na pracovní uplatnění nevidomé Petry.

*„Chráněné dílny zaměstnají lidi se změněnou pracovní schopností, ale musí **makat jako šroub a plnit normy, které jsou nastaveny snad pro stroje a ne pro lidi. Neexistuje tam to, že by jeden dělal na co stačí a druhý dělal další věci, musí každý pěkně sám za sebe!!!“***

Necelých 20 let **využívá služeb Tyflokabinetu** v Českých Budějovicích, kde se setkává se svými zrakově postiženými – dnes už kamarády, jednou měsíčně. Při těchto neformálních schůzkách si mohou společně předávat své zážitky, zkušenosti, ale především se navzájem informovat o novinkách v oblasti kompenzačních pomůcek,

počítačových programů, vodičích přístrojů atd. Hlavní službou Tyflokabinetu je průvodcovská činnost a díky jí se Petra dokonale naučila **samostatný pohyb po celém městě**. Ke svému samostatnému pohybu používá **vodičího psa** Kolju, je to její v pořadí druhý pes. Jakoukoliv trasu zvládá po krajském městě bez problémů a pokud se objeví neznámá trasa, ihned osloví Tyflokabinet, kde za pomoci asistenta a orientačních pomůcek zmapují neznámé prostředí.

Současnost

Nyní zůstává Petra doma a zatím neplánuje další rekvalifikační kurz. *„Od Tyflokabinetu jsem dostala v poslední době několik informačních mailů na pracovní místa, pro mě ale nebyla vhodná, **neměla jsem potřebné vzdělání**“.*

*„V současné době jsem na neplacené dovolené, mým **zaměstnavatelem je středisko Dědina v Praze**. Doma potřebuju být po dobu co budu mít Kolju, který už nezvládá cestování mezi Prahou a Budějcem. Takže **dojíždět se dá, je to ale strašně náročné, pořád měnit prostředí** a to nemluví o těch cestách, je něco jiného dojíždět do práce denně v místě bydliště a každý večer uléhat do své postele, a něco jiného být někde pár dnů a na pár dnů přijet domu“.*

V minulosti vkládala velké naděje do založení rodiny, protože rodičovství by mělo pro ni jako handicapovanou význam uspokojení potřeby seberealizace. Chtěla se dostat do role, kdy mohla pečovat o někoho jiného. Nakonec založení manželství představovalo pro Petru i naplnění role dospělého, která by se promítla do potřeb rodičovství a tím by potvrdila svou osobnost, samostatnost, vyzrálost, nezávislost a nakonec i normalitu. Význam rodičovství byl u nevidomé Petry tím vyšší, protože se dosud nemohla plně realizovat v jiných oblastech jako například zaměstnání. *„Když nám zamítli adopci i postiženého dítěte, nemohla jsem se z toho dlouho vzpamatovat“.* *„Dlouho jsem byla uzavřená do sebe a ani mezi lidmi jsem nechtěla chodit.“*

Za problematické při uplatnění na trhu práce považuje neochotu zaměstnávat zrakově postižené. Většina taktilní populace stále nezná problematiku intaktních osob a s tím spojené osobní a technické bariéry. *„Umíme spoustu věcí, ale bohužel*

nevidíme“, často říkává Petra. U nevidomých nespočívá bezbariérovost pracoviště v jednoduchém postavení rampy, ale v souboru postojů, a hlavně v ochotě spolupracovníků. U zaměstnavatelů převažují nejasné obavy a nechut' zkoumat, jak nevidomému práci umožnit.

„Doma si ted' drátuju a prodávám. Co budu dělat v budoucnu nevím, ale věřím, že pro mě život něco přichystá, co dělat budu moct a co mě bude bavit. Když to bude něco tvořivého, budu ráda.“

Případová studie 3

Jméno: Martina

Věk: 30

Stav: svobodná

Diagnóza

Retinopatie nedonošených, nevidomost

Rodinná anamnéza

Matka – 60 let, uklízečka, nyní v důchodu

Otec - 63 let, topenář, nyní v invalidním důchodu

Sourozence nemá

Osobní anamnéza

Narodila ve 31. týdnu, těhotenství probíhalo do té doby bez problémů. Díky nízké porodní hmotnosti byla umístěna do inkubátoru, kde při neopatrném zacházení s kyslíkem na dýchání jí spálili obě sítnice. Zrakové funkce na úrovni praktické nevidomosti. Po nástupu do předškolního zařízení byla patrná zvýšená nemocnost, jinak se u Martiny nevyskytly žádné úrazy ani další vážná onemocnění. Je samostatná a v prostoru se pohybuje bez problému pomocí vodícího psa.

Psychomotorický vývoj

Z hlediska psychomotorického vývoje bylo u Martiny patrné opoždění. Specifikem byla absence lezení. Samostatná chůze se objevila ve 3. roce věku. V oblasti ontogeneze řeči nebylo opoždění nijak patrné – první slova se objevila po dosažení jednoho roku věku.

Charakteristika dalšího vývoje (edukační proces, rodina, spolupráce s odborníky, socializační proces, pracovní kompetence, zaměstnání)

V ranné fázi jejího předškolního vývoje nebyla v krajském městě zřízena mateřská školka se zaměřením na zrakově postižené, musela tedy Martina společně s maminkou dojíždět půl **roku do mateřského centra** v Brně a posléze dalšího půl roku do Prahy.

„Já si pamatuji, že tehdy tady v Budějovicích žádná školka pro zrakově postižené nebyla“.

Rok před nástupem do základní školy mohla dokončit **předškolní vzdělávání** již v nově zřízené **školce pro zrakově postižené** v Českých Budějovicích. V zařízení panovala normální atmosféra, vstřícné a flexibilní vedení i učitelka vytvořili vhodné podmínky pro její začlenění do kolektivu i všestranný rozvoj. **Sluchově i hmatově** byla Martina velmi šikovná. Sluchem rozpoznala již v raném věku i v ruchu vzdálené známé zvuky, ráda poslouchala od narození písničky, také opakovala básničky. Hmatově se

zabývala různými hračkami, odmala měla ráda různá zvířátka, velmi lnula ke hračkám z plyše. Velmi brzo začala pracovat s jednoduchými hmatovými knížkami, tuto činnost dále rozvíjela ve škole. „*U těžce sensoricky postižených se princip názornosti užívá se zaměřením na sluchové a hmatové vnímání. Názorné podávání informací je spojeno s užitím audio pomůcek a modelů.*“ (KVĚTOŇOVÁ-ŠVECŮVÁ, 2004: 91)

První stupeň povinné školní docházky dokončila na Základní škole Máj v krajském městě, kde byla umístěna do **speciální třídy pro nevidomé**. Jak říká: „*Ze začátku to bylo horší, bylo to úplně jiné, nikoho jsem neznala, cítila jsem se sama. Dříve to pro mě bylo mnohem snazší, tady jsem se o sebe musela sama postarat.*“ Pro Martinu to byla úplně nová zkušenost, se kterou se musela vyrovnat. Speciální základní školy byly velmi uzavřené komunity a obzvlášť v tak malé třídě, asi většinou kolem deseti dětí, toho nešlo ani moc dělat. „*Většinu času jsem trávila v lavici.*“ V tomto typu zařízení nebyla spokojená. „*Jinak braillovou abecedu mě naučila maminka celou, když jsem přepisovala v první třídě Ferdův slabikář. Maminka se o mě starala, zatímco táta chodil do práce a vydělával peníze*“, skoro jsem ho neviděla.“

„*Do žádných center jsem nechodila, jenom když jsem se narodila, jezdila maminka do poradny, ale to se asi dělá běžně, když se narodí dítě. Jinak k nám do speciálky každý pátek chodila tzv. psychologka jménem Petra, která tehdy byla ředitelkou SPC, tedy Speciálně pedagogické centrum. Ne že bychom psychologku potřebovali, ale dělala nám nějaké testy jako z čeho se vyrábí klíče, kolik je 6 krát 6, apod.*“ „Rodiče, kteří vyhledají pomoc při výchově později, dostávají dítě do obtížné situace. Naučit postiženého specifickým dovednostem, v mnoha případech dohánět „opoždění“ ve vývoji, bude vyžadovat více úsilí.“ (KEBLOVÁ, 2001: 29)

Zdokonalovala se v psaní na Pichtově psacím stroji a zvládala časem bez problémů i metodické postupy, které se využívají v geometrii, používala speciálně upravená pravítka a kružítko a geometrické tvary plasticky znázorněné nebo vystřihnuté z plastové hmoty. Geometrie patřila mezi její oblíbené předměty. Důležité místo měl pro Martinu výcvik zbývajících smyslů – rozvíjení paměti, myšlení, řeči, hmatu, sluchu a vytváření správné představy. **Vynikala hudebním sluchem a krásným zpěvem.**

„Co se týče kamarádů, tak na Máji v tzv. speciální třídě, byly dvě. A a B, já chodila do speciální třídy A, ta byla pro úplně nevidomé. Třída B byla pro děti se zbytky zraku. Tam to bylo celkem fajn a kamarády jsem tam měla.“

Po dokončení základního vzdělání měla velkou **touhu studovat v Praze Deylovu hudební konzervatoř**. Pro rodinu by bylo její **studium finančně náročné** a tak přešla na **střední integrovanou školu stavební** v Českých Budějovicích. Její **integrace** na střední škole mezi zdravými studenty **probíhala velmi komplikovaně**. Patřila mezi průměrné žáky, cizí jazyky jí nedělaly problémy. Slabší byla v češtině, kde mívala trojky, čtyřky. **Přístup některých učitelů** Martinu zarážel. *„Společné vzdělávání dětí zdravých i zřakově postižených rozšiřuje kompetence rodičů i učitelů, mění postavení učitelů i speciálních pedagogů.“* (KEBLOVÁ, 2001: 55) Nejdůležitějším klíčem úspěšné integrace je vysoká připravenost učitelů běžných škol a zdokonalení kompetencí v oblasti edukace dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, ale u většiny učitelů byla zřejmá **bezradnost jak v přístupu** k Martině jako nevidomé, tak i se **speciálními vzdělávacími potřebami** a jejich edukací, předpokládala, že učitelé budou alespoň splňovat základní požadavky profesionální odbornosti a aprobovanosti.

„Navíc já a ještě jedna má nevidomá spolužačka, jsme tam nastoupily jako jediné nevidomé, tak si ani učitelé s námi nevěděli rady.“ Jelikož učitelé zřejmě neměli zkušenost v práci se zřakově postiženým studentem, byla nezbytně nutná spolupráce se speciálně pedagogickým centrem. Příslušný speciální pedagog by tak poskytl škole dostatek informací o problematice specifických funkcí jedince, a mohla by tak být zdůrazněna jednotlivá obecná doporučení pro vyučovací proces společně se sestavením individuálního vzdělávacího plánu. Dále může speciální pedagog učitelům doporučit nebo může sám zajistit potřebné materiály a pomůcky do výuky. Zajišťuje také spojení se speciální školou, kde je učitel zřakově postiženého žáka umožněno operativně porovnat vlastní metodické postupy a vzdělávací výsledky s postupy odborníků z praxe.

„Ale tuto školu jsem měla celkem ráda i učitele, tak když jsem absolvovala tříletý učňovský obor zakončený závěrečnými zkouškami, udělala jsem přijímačky na dvouletou nástavbu zakončenou maturitou.“

Následně po zakončení nástavby se připravovala na pracovní začlenění v krajském městě a tak začala sama pátrat o možných informacích týkající se případného umístění na trhu práce. Martina mluvila o asistenci z občanského sdružení Koníček, která jí z této organizace jednou navštívila a konzultovala jednotlivé kroky k řešení problematiky zaměstnávání. Následná konzultace se již nekonala a tak dále služby organizace nevyužívala.

„Připravovat se na práci, resp. shánět jí, jsem jezdila do Koníčka, o.p.s., která je nestátní nezisková organizace, která poskytuje své služby v Jihočeském kraji, ale pak jsem si ji našla sama“. „Myslela jsem, že úřad mě pomůže, někam doporučí nebo s nějakou organizací zkontaktuje, ale nic.“

Začala navštěvovat nestátní neziskovou organizaci Tyflokabinet v Českých Budějovicích, která vydává zpravodaj Paprsek, který slouží k poskytování informací zrakově postiženým.

*„Pracovala jsem 7 měsíců v Tyflokabinetu, kdy jsem sháněla informace do Paprsku. Poté jsem si našla práci skládání letáků, ale protože byly obě dotované státem, nemohla jsem je vykonávat zároveň, a tak jsem z Tyflokabinetu odešla a skládala asi 2 roky letáky. **Byla to domácí práce.** Jenomže pak se šéf dostal do finančních potíží a nemohl nám nadále vyplácet výplaty, tak nás propustil.“*

Pro svůj samostatný pohyb a prostorovou orientaci začala od roku 2007 využívat služeb Tyflokabinetu, který poskytuje sociální a poradenské služby. Za pomoci asistenta se naučila potřebné trasy v krajském městě a nyní je zcela samostatná. Pokud by sehnala práci přímo v Českých Budějovicích, není problém se pomocí vodícího psa přesunout do jakékoliv lokality ve městě. Je schopna samostatně cestovat i městskou hromadnou dopravou. Naučené trasy zvládá velmi dobře. Zvládla zde i pokročilou přípravu na zvukově upraveném počítači.

*„Prostorovou orientaci jsem se začala učit 25. června roku 2007 a svého vodícího pejska mám, již teda měla jsem, neboť Baby loni zemřela 4. prosince“. Díky **dobré prostorové orientaci** od skvělé instruktorky z Tyfloservisů a díky mé vynikající orientaci **si dojdou, kam potřebuji, teda kam pochopitelně znám trasu.**“*

U nevidomých nespočívá bezbariérovost pracoviště v jednoduchém postavení rampy, ale v **souboru postojů**, a hlavně v **ochotě spolupracovníků**. Většinou se Martina jako uchazeč o práci na své budoucí pracoviště někdy vůbec nedostala. „*Jakmile jsem řekla, že jsem slepá, hned mi řekla ta paní, že nemají místo.*“ Pohovor s personalistou totiž obvykle končil v okamžiku, kdy přiznala svůj handicap. Její předpoklady pro danou práci a její schopnosti se už většinou ani neprobíraly. Je schopná i **pracovat na upraveném počítači** (zvukově vybaven), ale bohužel **zaměstnavatel není schopen tuto situaci řešit**.

*„Taky se **nechtějí moc přizpůsobovat nevidomým**. Když jsem totiž chtěla pracovat v jedné firmě, kde bych obvolávala lidi, tak svůj vlastní notebook s hlasovým výstupem jsem si tam vzít nesměla. Muselo by to být a zůstat všechna data v jejich počítači, ale ten mi **opatřit hlasovým či hmatovým výstupem nechtěli.**“*

*„Na pracáku, protože byl spojený s tím Koničkem a chodily tam stejné nabídky práce, mi dokonce nabízeli **hlídání jakéhosi objektu** na dvanácti hodinové směny. To je vidět, že **o nevidomých neví zhola nic**, jinak by něco takového nevidomému ani nabízet nemohli. **Ani uklízečka, kterou mi nabízeli, není vůbec to pravé.**“*

Současnost

V současné době Martina pobírá plně invalidní důchod a zatím žádnou vhodnou pracovní pozici nenašla, některé nabídky od organizací (např.. Koniček, Úřad práce, Tyflokabinet) nejsou pro takto postiženou přijatelná. Práce, která by jí naplňovala, se bohužel nenaskytla. V dnešní době jsou některá pracovní místa plně zmodernizována a tak nahrazují lidskou práci.

*„**Mě by bavila komunikace s lidmi**, např. dělat telefonistku či spojovatelku. Jenomže **jediné místo, které tu v Budějovicích je, je již přes 20 let obsazené nevidomým**, jinak všechna místa **jsou zmodernizovaná a přepojená na podatelny** či mají automaty.“*

Od našeho posledního setkání v Tyflokabinetu uplynulo několik týdnů a tehdy jsme spolu probíraly problematiku zaměstnání. Je ještě mladá a s handicapem není

do jisté míry vyrovnaná, ráda by se uplatnila někde v pracovním procesu a zůstat vyloučená ze společnosti je pro ni zcela nemyslitelné. Z našeho rozhovoru vyplynuly i další skutečnosti týkající se pomoci v oblasti sociálního poradenství. Když se do dnešní doby nevyplnily představy o jejím budoucím povolání, chtěla by se obrátit s pomocí asistenta na ty organizace, které nabízejí rekvalifikační a rehabilitační kurzy. To pro ni ale znamená **začít se vzdělávat a vzdělávání je pro Martinu zřejmá bariéra.**

„Jinak studovat již nechci, neboť mám sama dost starostí s domácností a ještě abych je měla se školou. Kdybych měla v někom oporu psychickou především, pak možná ano, ale takto o tom nemůže být ani řeči a navíc mě už chodit do školy nebaví a učit se něčemu už vůbec ne. Letos to bude v květnu 10 let, co jsem školu opustila.“

„Jsem sama, nemám ani přítele, nejsem vdaná, proto je to vše pro mě o to těžší, když jsem na všechno sama. Nejsem ani vedená na pracáku, protože si myslím, že je to k ničemu. Takže a domácí práce dělat nechci a ani moc nemůžu, protože např. i na ty letáky bylo zapotřebí zraku a když jsem úplně sama, bylo by to obtížné. A navíc toužím být mezi lidmi a ne i nadále být zavřená doma. V Budějovicích žádná práce pro nás vhodná není, ale dojíždět bych nechtěla. Pokud možno aby byla práce přímo v mém městě. O Praze nic nevím a upřímně řečeno se ani nezajímám o ní, neboť do Prahy bych tuplem nešla. Jako dítě jsem si ráda hrála na moderátorku rádia, nebo že jsem matka a starám se o děti a odmala ráda a velice dobře zpívám.“

Interpretace zjištěných dat

Z interpretace výsledků vztahující se k dílčí otázce zda „Využívají zrakově postižené osoby v průběhu své výchovy a vzdělávání podpůrných center a organizací“ vyplývá, že v případě kazuistiky č. 1 byl celý výchovně vzdělávací proces uskutečněn od samého začátku. Základním předpokladem úspěšné výchovné péče pro děti se zrakovým postižením je jejich včasné a správné zařazení do vhodného výchovně vzdělávacího zařízení a tento požadavek splnila rodina Míši. Její rodina akceptovala a rozvíjela platné sociální normy a hodnoty. Plnohodnotně využívala všech poradenských služeb počínaje ranou péčí, přes pedagogicko psychologickou a speciálně pedagogickou poradnu

„dělala jsem různé psychologické testy, byly tam i rady o budoucím vzdělání a povolání.“ „*Rodiče chtěli, abych se naučila co nejvíce věcí.*“ Během středoškolského a vysokoškolského studia byla zcela integrována do taktilní společnosti a tím si dostatečně osvojila určité sociální návyky a chování. Ve všech směrech jí pedagogové vycházeli vstřícně, umožňovali jí pracovat s kompenzačními pomůckami, vytvářeli přijatelné školní klima. Vzhledem k jejímu zrakovému postižení (slabozrakost), nebyla tolik handicapována v začleňování do společnosti, nepotřebovala pro svou integraci ve školním procesu ani asistenta a zcela samostatně s pomocí kompenzačních pomůcek zvládala edukaci.

Právě rodiče disponovali kvalitními informacemi o všech možnostech podpory a pomoci vzdělávacích center a to v době, kdy je na uvážené rozhodování ještě čas. Předcházeli tím jejímu případnému sociálnímu vyloučení ze společnosti, a toto je nutné již od dětství podporovat.

Situace v případě č. 2 paní Petry byla odlišná. Od počátku dětství pouze maminka přebírala úlohu vychovatele se všemi možnostmi vzdělávání zrakově postiženého dítěte, ale bohužel zcela vyloučila poradenské služby. *„speciální pedagogové a psychologové měli výhrady k tomu, že mě nechtěla dát do školy do Prahy nebo do ústavních škol“*. Jako dítě absolvovala dva druhy vzdělávacího procesu – běžný integrovaný a také speciální. Zařazením dítěte do internátní speciální školy dojde k jeho vytržení z rodinného zázemí, zpravidla v době, kdy na to ještě není zralé a připravené. Navíc je takové dítě na rodinu vázané více než dítě zdravé a taková radikální změna může ovlivnit vývoj dítěte mladšího školního věku. Maminka nevyužívala podpory účelových pedagogických center v průběhu vzdělávacího procesu v době, kdy mohla získávat určitý druh informací vzhledem k postižení a pomoci tím k optimálnímu vývoji dítěte. Snahou by měl být adekvátní výchovný postoj a program pro vzdělávání.

Problematika výchovy a vzdělávání u Martiny v kazuistice č. 3 se vázala pouze k jediné možnosti edukace – speciálního typu vzdělávání, tedy zařazení do předškolního a školního speciálního vzdělávání. Její výuka probíhala v intencích průměrnosti, vzhledem k typu postižení. Forma integrovaného vzdělávání začala u Martiny až na střední škole, kde se setkala s ne příliš vstřícným postojem některých učitelů. Jak uvádí Martina, často nevěděli, jak přistupovat k žákům s těžkým zrakovým postižením,

zda jejich požadavky byly příliš nízké nebo neadekvátní s ohledem na její handicap. „*Navíc já a ještě jedna má nevidomá spolužačka, jsme tam nastoupily jako jediné nevidomé, tak si ani učitelé s námi nevěděli rady*“. Myslím si, že učitelé v duchu příznivé integrace by měli zvyšovat své znalosti z oblasti speciální pedagogiky. V téhle fázi edukace by neměl chybět ani asistent pedagoga, který přispívá k lepší spolupráci a komunikaci mezi studenty a jejich rodiči, učiteli, spolužáky a třeba i poradenskými pracovníky. Bohužel asistent při její výuce chyběl. Martina ukončila studium na střední škole maturitou a bez další motivace se nechtěla účastnit dalšího typu vzdělávání. Nevyužila poradenských služeb na poli podpory zaměstnávání a dalších možných rekvalifikací.

V intencích další ze stanovených otázek – „*Mají handicapované osoby dostatečné osobnostní a kvalifikační kompetence pro výběr povolání*“, bylo cílem postihnout všechny stupně výchovy a vzdělávání od narození až po současnost. Tyto klíčové oblasti jsou pro všechny lidi stejné, i když se mohou individuálně lišit podle charakteru prostředí, rizikových faktorů ovlivňující například rodinné prostředí, sociální podmínky, ekonomické podmínky atd. Na utváření osobnosti zrakově postiženého dítěte se z největší části podílí rodina a její způsoby výchovy. Rodiče svými postoji a názory na život, svým životním stylem dítě ovlivňují, a tak mohou případně zvyšovat sebevědomí dítěte a jeho začlenění do společnosti a jeho prosazení se v ní. S dostatečnými kompetencemi se pak zdravotně postižený jedinec snáze integruje do společnosti.

V případě první kazuistiky přístup rodinných příslušníků k výchově a vzdělávání byl zcela jednoznačný. Pro Míšu vytvořila rodina příznivé podmínky, které ji vedly k samostatnosti, a také zajistila veškeré potřebné zázemí, aby se mohla rozvíjet co nejlépe. Rodiče, kteří projdou ranou péčí, většinou začnou velmi brzy a velmi konkrétně uvažovat o budoucí perspektivě svého dítěte, ví, kde hledat další oporu, kam se obrátit, dokážou sami za sebe i za své dítě aktivně jednat. Neprodleně se informují o možnostech poskytování speciální péče a dalšího vzdělávání svého dítěte. Tímto přístupem umožnili Míše komplexní rozvoj všech kompetencí zajišťující sociální integraci. Její dosažené vzdělání jí zajistilo nynější pracovní zařazení a uplatnění na trhu práce.

V životopisu druhé respondentky vytvářela prostředí pro výchovu pouze jedna osoba – maminka Petry. Aby se mohla rodina správně a kvalifikovaně rozhodnout, musí disponovat kvalitními informacemi o všech možnostech výchovy zdravotně postiženého dítěte. U Petry došlo pouze k jednostrannému typu vzdělávání – speciálnímu a bohužel v době, kdy je vývoj jedince s postižením nejdůležitější a to v období mladšího školního věku. Po ukončení povinné školní docházky nebyla v té době plně informována o dalším průběhu a možnostech vzdělávání a výběru vhodného typu povolání. Obor čalouník ji ze zdravotních důvodů nevyhovoval a další informace o náhradním postupu při rozhodování neměla. V současnosti disponuje pouze základním vzděláním a dvěma rekvalifikačními kurzy, a vzhledem k nabídkám a možnostem uplatnění na pracovním trhu nenašla jinou pracovní pozici.

Stejně jako ve výše uvedené kazuistice tak i v případě Martiny se stala opět maminka rozhodující osobou ve výchově a bez podpory pedagogických center vytvořila prostředí, které ovlivnilo Martinu po její dosavadní život. Umožnila jí vzdělávání ve speciálních školních zařízeních. Ve fázi rozhodování se pro budoucí povolání nebyly posíleny kompetence pro úspěšnou integraci do společnosti. U Martiny není vybudováno potřebné sebevědomí, akceptace svého postižení a nutná motivace. Jak sama uvádí: „*navíc mě už chodit do školy nebaví a učit se něčemu už vůbec ne*“.

Ve své kazuistice poukazuje na její velký potenciál, který u ní nebyl posílen a budován, a to je velké hudební nadání. Bohužel z ekonomických důvodů nemohla studovat konzervatoř v Praze. V současnosti je bez práce a žije pouze z invalidního důchodu.

Na úrovni třetí stanovené dílčí otázky „*Jaké motivační faktory ovlivňují postoj zrakově postižených k celoživotnímu vzdělávání*“ lze kromě nastíněného problému zdůraznit individuálně specifické profily života každého z respondentů popsaného v případových studiích. Z mé zkušenosti při práci s lidmi se zdravotním postižením mohu konstatovat, že se často setkávám při rozhovoru s tématem pracovní problematika. Při hledání práce často narážejí na to, že jejich vzdělání nedostačuje k získání pracovního místa, o které mají zájem. Zvažují proto možnosti, jak se v takové situaci zachovat, zda hledat práci jinou, nebo hledat možnosti, jak své vzdělání doplnit. Pro některé z nich není rozhodující ani ekonomická motivace, ale spíše motivace mimo příjmová jako

sebeuplatnění a sociální komunikace. Stejně jako ve společnosti zdravých občanů, i ve skupině osob se zdravotním postižením najdeme jedince, kteří pracovat nechtějí. U každého člověka existuje oblast, která může být rozvíjena. Podstatné je tuto potenci nalézt a vhodnými metodami na ní pracovat. Je tedy nutné zaměřit se především na to, co je v člověku zachováno.

V případě první kazuistiky je jasná motivační oblast vzdělávání. U Míši rozhodlo o motivačním faktoru i průběh jejího optimálního vývoje od dětství až po dospělost a další příznivý vývoj směrem k soběstačnému, nezávislému a spokojenému životu. Dalším motivačním stimulem je u ní pocit seberealizace a uspokojení. Studijní motivace se zaměřovala k jejím zájmům a byla úzce svázána s rodinným a školním prostředím. Rodina kladla základy k formování osobnosti Míši a svým dlouhodobým působením měla rozhodující vliv na ní.

U paní Petry bych zdůraznila její sociální zázemí – tedy vliv prostředí na postoj ke vzdělávání a s tím související i motivaci jedince. *„že člověk vyrůstající v prostředí, kde vzdělání nebylo považováno za jeden z hlavních předpokladů pro úspěšný a spokojený život, bude projevovat nižší zájem dále si rozšiřovat své znalosti a vzdělávat se po celý život“*. (VYCHOVÁ, 2008: 15). Petra nedostala během školní docházky adekvátní informace o volbě povolání, její motivační stimul na úspěšný výběr budoucí profese nebyl dostatečný zejména od osob, jako je školní psycholog nebo psycholog ze speciálně pedagogických center a tak nezískala pravdivý obrázek o svých skutečných schopnostech.

Martina ve svém životopisu uvádí negativní postoj ke vzdělávání i přesto, že je nezaměstnaná a trpí pocitem samoty. Ačkoliv disponuje středním odborným vzděláním, nikdy tuto odbornost neuplatnila na trhu práce. Dosud se nenašla vhodná pracovní pozice a její motivace ke vzdělávání a změně profesního zařazení není aktuální. Její aspirace na vzdělání v oblasti hudby byla potlačena ekonomickými problémy v rodině a nyní i její vlastní prostředí, rezignace, samota jí dostatečně nestimuluje k dalšímu osobnostnímu rozvoji.

„Frustrace, kterou handicapovaný nezaměstnaný prožívá, může vést ke stimulaci obranných mechanismů různého druhu a mnohé z nich nelze označit jako adaptivní.

V této souvislosti se někdy zvyšuje riziko generalizovaného odmítání a agresivního postoje vůči zdravým, kteří jsou ze subjektivního pohledu postiženého nespravedlivě zvýhodněni“ (VÁGNEROVÁ, 1995: 166). Tento pocit nejistoty a nespravedlnosti může pak vyvolat u těžce zrakově postiženého jedince demonstrováný postoj invalidní bezmocnosti.

V intencích čtvrté výzkumné dílčí otázky *„Jaký je názor a pohled taktilních osob na organizační systém pomáhající jim při hledání zaměstnání.“* byl hodnocen postup jednotlivých organizací při zaměstnávání zrakově postižených jedinců. Postižení zraku má za následek změnu pracovních schopností člověka. Vlivem toho dochází k zúžení okruhu oblastí, ve kterých se tito lidé mohou uplatnit a vykonávat pracovní činnosti. Z pohovorů, které absolvovali, si odnáší natolik negativní zkušenosti, že už se do toho nechtějí pouštět znovu. Tradičními obory jsou ladič hudebních nástrojů, telefonista, učitel hudby, masér. Významnou úlohu hraje schopnost dobře užívat počítač. Jen málo nevidomých má dnes, kdy mnoho tradičních výrobních družstev zaniklo, šanci vykonávat tradiční manuální profese jako čalouník, kartáčník či košíkář. Je pravda, že u zaměstnavatelů převažují nejasné obavy a nechť zkoumat, jak nevidomému práci umožnit.

V kazuistice č. 1 volbu svého studijního zaměření zvažovala Míša s ohledem na možnosti pracovního uplatnění. Studiem na Zdravotně sociální fakultě, její úspěšně ukončené vysokoškolské studium a schopnost empatie, která vyplývala z vlastních zkušeností života s handicapem, jí umožnila hledat pracovní uplatnění v sociální sféře. Při hledání pracovního uplatnění využila pomoc Úřadu práce v krajském městě, jak uváděla ve svém životopisu, a s ohledem na splněné parametry k získání této pracovní pozice v Tyflokabinetu byla přijata jako sociální pracovnice: *„co se týče Úřadu práce, tak třeba mě pomohl k mé současné práci“*. Na zprostředkování práce zcela splnil svou službu Úřad práce v místě bydliště a její vlastní zkušenost s podporou úřadu při vyhledání práce je uspokojivá.

Ve druhé kazuistice se autorka domnívá, že služeb Úřadu práce a nabídky či zprostředkování pracovních nabídek respondenta vždy plně využívala a brala tak říkajíc *„všechnu práci, ať to bylo cokoliv“*. *„ Vzala jsem jak telefonistku, tak kompletaci v domácím prostředí, hlavně že bylo co dělat.“* Motivací pro začlenění do práce byla

chut' stále něco dělat a s ohledem na její základní vzdělání, pracovních nabídek výše zmíněného typu zcela využívala. Postupem času začalo ubývat pracovních pozic a v důsledku modernizace se začala snižovat nabídka práce. Využila proto i možnost rekvalifikace a našla práci v chráněných dílnách. „*Chráněné dílny zaměstnají lidi se změněnou pracovní schopností, ale musí makat jako šroub a plnit normy, které jsou nastaveny snad pro stroje a ne pro lidi. Neexistuje tam to, že by jeden dělal na co stačí a druhý dělal další věci, musí každý pěkně sám za sebe!!!*“ Vzhledem k jejímu těžkému handicapu podmínky pro vykonávání práce nebyly ideální. Díky jejím komunikačním schopnostem neváhala oslovit středisko pro nevidomé Dědina o.p.s v Praze a využila nabídky rekvalifikačního kurzu dráteník - drátenice v programu sociální rehabilitace. Po absolvování kurzu je jejím zaměstnavatelem středisko Dědina v Praze. V krajském městě pracovní místo jako drátenice není požadováno.

Domnívám se, že paní Petra využívala nabízených služeb zejména Úřadem práce spojených s pracovní nabídkou, bohužel zkušenost s pracovní pozicí v chráněných dílnách nesplnil její očekávání. Pracovní podmínky a prostředí by mělo být přizpůsobené pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením a ne naopak. Hledání pracovních pozic pomocí nestátních neziskových organizací paní Petra nezkoušela a o dalších možnostech pomoci či podpory zaměstnávání nemá dostatek informací.

Respondentka ve 3 případech má malou zkušenost se službou pracovního úřadu a jiných podpůrných organizací, a nyní raději zůstává doma. Tyto instituce nesplnily její očekávání o pracovním začlenění, jelikož nabídky na pracovní pozici se neshodovaly s Martiny těžkým zrakovým handicapem a zcela vylučovaly možnost jeho vykonávání.: „*nabízeli hlídání jakéhosi objektu na dvanácti hodinové směny. To je vidět, že o nevidomých neví zhola nic, jinak by něco takového nevidomému ani nabízet nemohli*“. Zde vidí Martina zásadní problém v tom, že Úřad práce neplní dobře svou funkci zprostředkování zaměstnání. Tato její zkušenost potvrzuje i zkušenosti o tom, že zaměstnavatelé zřejmě neplní svou povinnost hlásit úřadu vhodná pracovní místa. Musí být složité zprostředkovávat zaměstnání, pokud nespolupracují zaměstnavatelé. Bariérou může být i zdlouhavost postupu, takže mnoho lidí raději hledá na vlastní pěst a ti, kteří se spoléhají jen na služby Úřadu práce, jsou ohroženi nezaměstnaností. Závislost na invalidním důchodu může být degradující a subjektivně nepříjemná, může vyvolávat pocity méněcennosti. V takové situaci se nyní Martina nachází.

Dílčím cílem č. 5 je objasnění problému: „*Jaký je postoj osob se zrakovým postižením na možné bariery při uplatňování na trhu práce.*“ Z analýzy dokumentů a rozhovorů vyplynulo, že na straně osob se zrakovým postižením se vyskytují bariéry, které ovlivňují jejich šance na otevřeném trhu práce při snaze nalézt si zaměstnání. Výčet identifikovaných bariér byl uveden již při interpretaci zjištěných dat, proto pouze shrnu, že se tyto bariéry týkají zejména odborných znalostí a dovedností, požadovaných současnými zaměstnavateli, a také sebe prezentačních schopností a míry sebevědomí.

V kazuistice č. 1 se u Míši neobjevil zásadní problém při vstupu na trh práce, vzhledem k jejímu dosaženému stupni vzdělání (vysokoškolskému) a s ohledem na zrakové postižení (slabozrakost), zvýšila její kvalifikace šanci na získání vytouženého pracovního zařazení.... „*s vysokoškolským vzděláním by se příležitostí na pracovní uplatnění mohlo nabízet více. A pokud chci najít práci, tak ji musím aktivně hledat.*“ Velmi důležité je zároveň to, aby člověk, který si chce najít zaměstnání, byl motivovaný, tedy chtěl se vzdělávat a opravdu pracovat. Motivovaný člověk lépe nahlíží na jednotlivé nabídky práce, je ochoten upustit od některých svých požadavků a přijmout i práci, která na první pohled nevypadá tolik lákavě. Získané práce si váží, svědomitě plní pracovní úkoly. ... „*mé současné povolání mě velmi naplňuje.*“ V tomto procesu mohou výrazně ovlivnit mladého člověka s postižením jeho rodiče. Ti mohou svým přístupem podporovat mladého člověka v kladném sebehodnocení, sebezpojetí a v samostatnosti (např. rozvojem klíčových kompetencí).

Paní Petra v kazuistice č. 2 vzhledem ke svému základnímu vzdělání dosáhla v profesní kariéře pouze na pozici pracovníka v kartonážní dílně, a to díky rekvalifikaci.... „*mám rekvalifikaci na pracovníka v kartonážní dílně.*“ Petra se sice rekvalifikovala, ale nebyla schopna se samostatně orientovat v prostředí pracoviště a plnit pracovní úkoly zadané zaměstnavatelem. Většina zaměstnavatelů požaduje v současné době velmi vysoké výkony, flexibilitu a adaptabilitu zaměstnanců, dlouhou pracovní dobu a také dynamické pracovní tempo. Pro zrakově postižené je často velmi problematické vzhledem k jejich handicapu splnit všechny tyto nároky.... „*nemohla jsem podávat tak vysoké výkony po dlouhou pracovní dobu a takové pracovní tempo.*“...Zde vidím jako jeden z problémů předsudky většinové společnosti. Lidé bez handicapu nemají dostatek informací o tom, jakým způsobem se může těžce zrakově postižený člověk zapojit do pracovního procesu a dalším vážným problémem se jeví

i určitý druh diskriminace handicapované osoby, kdy vzhledem požadavkům současného nastavení pracovní výkonnosti (viz. výše uvedené citace), nutí zaměstnance k nesmyslným výkonům. Handicapované osoby ztrácí motivaci, sílu a zároveň se nedokážou realizovat.

V případě Martiny, jejíž problematika v pracovním procesu v kazuistice č. 3 se týká určitého druhu diskriminace ze strany potenciálního zaměstnavatele a bariérou na straně uchazeče o práci. Velkým problémem se stává handicap samotného jedince: *„jakmile jsem řekla, že jsem slepá, a hned mi řekla ta paní, že nemají místo“*. Podle mého názoru skončí řada zrakově postižených svou cestu za zaměstnáním již při prvním pohovoru s personalistou. Primární charakteristikou člověka se stává jeho handicap, nikoli jeho schopnosti a předpoklady pro danou práci.

Vliv na pracovní schopnosti osob se zrakovým postižením mají také bariéry, jež bych označila jako technické. Týkají se zejména kompenzačních pomůcek. Využití pracovních schopností člověka se zrakovým postižením závisí mimo jiné na funkčnosti a výkonnosti používané kompenzační pomůcky. U Martiny, která disponovala znalostí softwaru a vlastním počítačem. *„Taky se nechtějí moc přizpůsobovat nevidomým, svůj vlastní notebook s hlasovým výstupem jsem si tam vzít nesměla všechna data v jejich počítači musela zůstat, ale opatřit mi s hlasovým či hmatovým výstupem nechtěli“*. Myslím si, že by zde mohla Martina velmi efektivně využít vlastní potenciál a tudíž výsledky a kvalita v jejím pracovním procesu by byla navýšena.

5.3 Diskuse

K dílčí otázce zda *„Využívají zrakově postižené osoby v průběhu své výchovy a vzdělávání podpůrných center a organizací“* se při komparaci případových studií potvrdila důležitost a zároveň nezbytnost poradenských služeb ve školách a školských zařízeních. Jsou-li tito jedinci a jejich rodiny od raného věku v péči středisek rané péče, následně ve speciálně pedagogických centrech pro zrakově postižené, mohou získat od speciálních pedagogických pracovníků adekvátní odbornou péči. Tito speciální pedagogové se kromě diagnostikování dítěte a poradenství rodičům také aktivně účastní

na výběru příslušné formy vzdělávání a výběru školního zařízení. Postoj rodičů ovlivňuje volbu školy, kterou považují pro svoje dítě za nejvhodnější. Důležitost včasné péče má nesporný vliv na vlastní vývoj dítěte a je možnost zmírnit či eliminovat vznikající postižení. Raná péče představuje přímou práci nejen s dítětem, ale v neposlední řadě i s rodinou, které poskytuje veškerou péči. Nikdo nezná dítě lépe než rodina, v níž vyrůstá.

Při spolupráci s podpůrnými centry je důležité respektovat rodiče jako odborníky a vycházet při práci s dítětem z jejich pozorování. Jak zdůrazňuje KEBLOVÁ (1998: 18) „*Výchova a vzdělávání zrakově postižených dětí vyžaduje zajištění komplexní speciálně pedagogické péče, zahrnující podpůrně vzdělávání i terapeutické služby dětem, metodické a odborné činnosti jejich pedagogům i rodičům*“. Pokud tomuto období není věnována dostatečná pozornost, může dojít k nevratným změnám jak v psychickém tak i v sociálním vývoji dítěte.

V intencích dílčí výzkumné teze – „*Mají handicapované osoby dostatečné osobnostní a kvalifikační kompetence pro výběr povolání*“ byl analyzován úhel pohledu na možnosti typu a rozsahu vzdělávání od základního po odborné vzdělání postižených osob. Při analýze případových studií se zhodnotil i typ základního a středoškolského vzdělání, kdy zařazení do běžné školy funguje jako potvrzení normality dítěte, zatímco speciální škola bývá mnohdy posuzována jako symbol jakéhosi zdravotního handicapu. Obě řešení mohou být ale za určitých okolností problematická a mohou vést k zátěži zrakově postiženého dítěte. Umístění do internátu může dítě prožívat jako ztrátu jistoty, musí se kromě školy adaptovat také na internát. Naopak integrovaná výuka nutí dítě přizpůsobit se nejen požadavkům vyučování, učitele, ale také svým zdravým vrstevníkům. Dále se potvrdila skutečnost týkající se úrovně dosaženého vzdělání, že čím je vzdělání u zrakově postižených jedinců vyšší, tím se zvyšuje možnost adekvátní volby povolání a souběžně s tím i nezávislý život, uspokojení a naplnění představ. „*Cílem vzdělávání zrakově postižených žáků by měla být jejich samostatnost a dosažení jejich sociálního začlenění. To znamená, že získají kompetence nutné pro život, v sociálně-personální a profesně-ekonomické oblasti.*“ (WAGNER, 2003: 84). Jak uvádějí autorky: „*vzdělání je jednou z nejvyšších hodnot, které člověk vlastní*“ (OPATRÍLOVÁ, ZÁMEČNÍKOVÁ, 2005: 70). Na základě výše uvedených informací lze konstatovat, že respondenti si jsou vědomi neuspokojivého vzdělání a existují i oblasti,

ve kterých nedosahují potřebných znalostí a dovedností, což je limituje při ucházení se o danou pracovní nabídku.

Na úrovni třetí stanovené dílčí otázky „*Jaké motivační faktory ovlivňují postoj zrakově postižených k celoživotnímu vzdělávání*“ byly zdůrazněny jedincovy klady a činnosti, ve kterých vyniká, nebo mu jdou nejlépe, dále jeho vlohy a schopnosti. Z analýzy kazuistik vyplývá, že právě rodiče jsou rozhodujícími činiteli v rozhodování, zda se bude jejich dítě vzdělávat formou integrace do běžné školy, nebo bude jeho edukace probíhat ve speciální škole. Při svém rozhodování by si měli vyžádat odbornou pomoc speciálních pedagogů a psychologů a měli by uvážit, který způsob edukace bude pro dítě skutečným přínosem. Každé dítě je jiné, má jinou schopnost adaptability, sociálních i komunikačních dovedností. Pro některé dítě je integrace vhodná a žádoucí, pro jiné může být nadměrnou stresující zátěží. Dalším poznatkem vyplývající z analýzy je ekonomická a sociální nejistota, která negativně stimuluje k postoji ke vzdělávání jedince. Neméně důležitou roli při motivaci jedince má osobnost a postoj učitele a jeho speciálně pedagogické vzdělání. Kvalitní podpora při vzdělávání vyžaduje používání výukových metod, které zohledňují potřeby každého žáka při procesu integrace ve vzdělávacím prostředí. Jak poukazuje JESENSKÝ (1995), je nutné pohlížet na vzdělávací proces jako na: „*dynamický, postupně se rozvíjející pedagogický jev, ve kterém dochází k partnerskému soužití postižených a intaktních na úrovni vzájemně vyvážené adaptace během jejich výchovy a vzdělávání a při jejich aktivním podílu na řešení výchovně vzdělávacích situací*“. (JESENSKÝ, 1995:15)

V intencích čtvrté a páté výzkumné dílčí otázky „*Jaký je názor a pohled taktilních osob na organizační systém pomáhající jim při hledání zaměstnání*“ a objasnění problému „*Jaký je postoj osob se zrakovým postižením na možné bariery při uplatňování na trhu práce*“ z analýzy studií vyplývá určitá nespokojenost ze strany zrakově postižených, setkávají se s nezájmem zaměstnavatelů převážně ze soukromého sektoru, zaměstnavatelé nejsou motivováni k nabízení práce těmto osobám hlavně z technických důvodů, neznalosti legislativního rámce a také z nezájmu se touto problematikou zabývat.

Při výběru vhodného povolání je žádoucí obracet se na poradenské pracovníky školy (výchovného poradce, školního psychologa, speciální pedagoga) nebo

na poradenská pracoviště, jako jsou speciálně pedagogická centra, pedagogicko-psychologické poradny a informační a poradenská střediska pro volbu povolání na úřadech práce. PŘINOSILOVÁ (2007: 140) zdůrazňuje, že diagnostika profesní orientace je jeden z nejdůležitějších úkolů diagnostického procesu u osob s postižením, její „*správnost a přiměřenost vzhledem ke speciálním potřebám handicapovaného jedince má vliv na kvalitu jeho dalšího života*“.

Na straně osob se zrakovým postižením se vyskytují bariéry, které ovlivňují jejich šance na otevřeném trhu práce při snaze nalézt si zaměstnání. Domnívám se, že pracovní uplatnění jedinců se zrakovým postižením je více otázkou společenských norem než norem zákonných. „*Pracovní činnost představuje postupy různých intelektuálních a manuálních aktivit, jejichž výsledkem jsou vytvořené společenské nebo individuálně významné hodnoty.*“ JESENSKÝ (1995: 115). Při analýze této problematiky se potvrdily bariéry jak komunikační tak i technické. Nositelem komunikačních bariér jsou zaměstnavatelé a jedná se o nezáměr, neinformovanost a neakceptování zrakové vady. Na straně zrakově postižených je nízké sebevědomí, malá průbojnost, potíže s prezentací vlastních schopností a dovedností, strach z neznámého prostředí a lidí.

Závěr

Diplomová práce se zabývala problematikou zaměstnanosti osob se zrakovým postižením v Českých Budějovicích. Teoretická část práce si kladla za cíl stručně vymezit problematiku zrakového postižení, předložit koncepci vzdělávacího systému u handicapovaných osob, jejich profesně vzdělávací a poradenský systém včetně možnosti zaměstnávání osob se zrakovým postižením na trhu práce a přiblížit problematiku zaměstnanosti.

Hlavním záměrem výzkumné části práce bylo posoudit základní aspekty výchovy a vzdělávání zrakově postižených jedinců související s problematikou zaměstnanosti, souběžně odhalit i jakým způsobem pohlíží osoby se zrakovým postižením na situaci na místním trhu práce a možnost nalézt uplatnění na trhu a analyzovat názory a postoje osob se zrakovým postižením na možné bariéry při procesu zaměstnávání. Pro naplnění cílů výzkumného šetření bylo stanoveno pět dílčích cílů, které byly analyzovány pomocí tří kazuistik zrakově postižených osob. Kvalitativní výzkum byl proveden metodou polostrukturovaných rozhovorů a pozorování jedinců se zrakovým postižením a v rámci výzkumné strategie byl využit design případové studie. Podrobnou analýzu výsledků mého šetření uvádí diskuse.

Z výsledků výzkumného šetření byly odhaleny nedostatky v oblasti vzdělání osob se zrakovým postižením, jedná se zejména o rezervy v dalším odborném vzdělávání související s následnou problematikou uplatnitelnosti na trhu práce. Domnívám se, že výzkumem se mi do značné míry podařilo odhalit skutečnosti o tom, že pracovní uplatnění osob se zrakovým postižením lze zvýšit jejich vyšším vzděláním nebo absolvováním rekvalifikačního kurzu. Zlepšit tyto podmínky by dále mohla i lepší informovanost osob se zrakovým postižením o pracovních příležitostech v krajském městě a zlepšení organizačního systému institucí podporující zaměstnanost osob s handicapem. Kontext výzkumu doplnily informace o postojích respondentů, které se týkaly vztahu k vlastnímu zrakovému handicapu a problémů spojených s informačním deficitem a komunikačními bariérami. Je třeba si také uvědomit, že lidé se zrakovým postižením tvoří heterogenní skupinu osob, které se od sebe mohou v mnoha ohledech lišit, zejména ve využití odlišných kompenzačních pomůcek nebo ve využívání zbylého zraku. Zapojení do pracovního procesu tedy závisí na době vzniku, etiologii a stupni

zrakového postižení a současně se zde promítá i subjektivní zpracování zrakové vady samotným postiženým, tedy zda postižený člověk svou vadu akceptoval či nikoli. Závěrem může být konstatováno, že byly prozkoumány všechny vedlejší cíle, které sestavily mozaiku ke splnění hlavního cíle šetření.

Zaměstnanost osob se zrakovým postižením je v současné době stále velkým problémem. V České republice je díky příslušné legislativě zaručena všem lidem se zrakovým či jiným postižením zvýšená ochrana na trhu práce a současně jsou i vymezena práva a podmínky zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Zrakově postižení mají navíc možnost uplatnit se buď na otevřeném, na volném, a nebo na chráněném trhu práce. Zlepšit situaci na trhu práce mohou zrakově postiženým lidem také pomoci kurzy pracovní rehabilitace nebo rekvalifikace, které je vybavují potřebnými znalostmi a dovednostmi pro lepší možnost uplatnění na trhu práce. Cestu za zaměstnáním komplikují bariéry jak na straně zaměstnavatele, tak na straně osob se zrakovým postižením.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

- 1 BARTOŇOVÁ, M. *Kapitoly ze specifických poruch učení II*. Brno: MU, 2005. ISBN 80-210-3822-5.
- 2 BARTOŇOVÁ, M., PIPEKOVÁ, J., VÍTKOVÁ, M. (ed.) *Integrace handicapovaných na trhu práce v mezinárodní dimenzi*. Brno: MSD, 2005. ISBN 80-86633-31-4
- 3 BOLLES, R., N.: *Jaké barvy je tvůj padák?: praktický manuál jak si najít práci a novou kariéru*, (překlad z angličtiny: Jiří Zavadil), Praha: Pragma, 2001. ISBN 80-7205-604-2
- 4 BUBENÍČKOVÁ, H. *O zrakovém postižení a zrakově postižených*. *Česká oční optika*. 2007, roč. 48, č. 1, ISSN 1211-233X
- 5 CERHA, J., ČÁLEK, O., HOLUBÁŘ, J. *Vývoj osobnosti zrakově postižených*. Praha: Achát, 1992. ISBN neuvedeno
- 6 FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L., RŮŽIČKOVÁ, V. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1857-5
- 7 FINKOVÁ, D., RŮŽIČKOVÁ, V., STEJSKALOVÁ, K. *Edukační proces u osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2745-4.
- 8 GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E. *Obecná pedagogika I*. Olomouc, Hanex, 2002. ISBN 80-85783-20-7.
- 9 HAMADOVÁ, P., *Vliv zrakového postižení na vývoj osobnosti žáka* In PIPEKOVÁ, J. a kol., *Kariérové poradenství pro žáky se zdravotním postižením*. Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR. Praha. 2004. ISBN 80-86856-01-1
- 10 HAMADOVÁ, P. *Specifika výuky zrakově postižených* In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno. Paido. 2004. ISBN 80-7315-071-9
- 11 HAMADOVÁ, P., KVĚTOŇOVÁ, L., NOVÁKOVÁ, Z. *Oftalmopedie. Texty k distančnímu vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1.

- 12 JANKOVSKÝ, J. *Ucelená rehabilitace dětí s tělesným a kombinovaným postižením*. Praha: TRITON. 2001. ISBN 80-7254-192-7.
- 13 JESENSKÝ, J. *Hmatové vnímání informací s pomocí tyflografiky*. Praha: SPN, 1988. ISBN neuvedeno
- 14 JESENSKÝ, J. *Rehabilitace zrakově postižených a způsoby její realizace*. Praha: Aeterna, 1992. ISBN 80-9009-50-11
- 15 JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Praha: Karolinum, 1995 ISBN 80-7066-941-1.
- 16 JESENSKÝ, J. *Integrace – znamení doby*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-691-0.
- 17 KEBLOVÁ, A., *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Septima, 1996. ISBN 80-85801-65-5.
- 18 KEBLOVÁ, A. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 2. vyd. Praha: Septima, 1998. ISBN 80-7216-051-6.
- 19 KEBLOVÁ, A. *Zrakově postižené dítě*. Praha: Septima, 2001. ISBN 80-7216-191-1.
- 20 KREJČÍŘOVÁ, O. *Problematika zaměstnávání osob se zdravotním postižením: studijní texty [on line]*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2005, ISBN 80-903-5981-7
- 21 KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, L. *Oftalmopedie*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-84-2.
- 22 KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, L. (ed.) *Edukace dětí se speciálními potřebami v raném a předškolním věku*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-063-8.
- 23 LUDÍKOVÁ, L. *Tyflopedie II*. Olomouc: Rektorát UP, 1989. ISBN neuvedeno
- 24 LUDÍKOVÁ, L.: *Tyflopedie předškolního věku*. Olomouc: VUP, 2004. ISBN 80-224-0955-0.
- 25 MÜLLER, O. et al. *Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole*. Olomouc: UP, 2001 ISBN neuvedeno
- 26 NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství*. 2. vyd. Praha: Portál, 2006, ISBN 80-7367-174-3.
- 27 OPATŘILOVÁ, D. (ed.) *Pedagogicko-psychologické poradenství a intervence v raném a předškolním věku u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami*. Brno: MU, 2006. ISBN 80-210-3977-9.

- 28 OPATŘILOVÁ, D., PROCHÁZKOVÁ, L. *Předprofesní a profesní příprava jedinců se zdravotním postižením*. Brno: MU, 2011. ISBN 978-80-210-5536-0.
- 29 OPATŘILOVÁ, D., ZÁMEČNÍKOVÁ, D. *Předprofesní a profesní příprava zdravotně postižených*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2005, ISBN 80-210-3718-0.
- 30 PROCHÁZKOVÁ, L. *Podpora a doprovod lidí s postižením při integraci do zaměstnání v Rakousku*. In: BARTOŇOVÁ, M., PIPEKOVÁ, J., VÍTKOVÁ, M. (ed). *Integrace handicapovaných na trhu práce v mezinárodní dimenzi*. Brno: MU, 2005, s. 26-27 ISBN 80-86633-31-4
- 31 PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2003. ISBN neuvedeno
- 32 PŘINOSILOVÁ, D. *Vybrané okruhy speciálně pedagogické diagnostiky a využití v praxi*. Brno: MU, 1997. ISBN 80-210-1595-0.
- 33 PŘINOSILOVÁ, D. *Diagnostika ve speciální pedagogice*. 2. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-157-7.
- 34 SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3
- 35 ŠVARŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K., et. al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2007. ISBN 978-80-7367-313-0
- 36 VALENTA, M. a kol. *Přehled speciální pedagogiky a školská integrace*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0698-5.
- 37 VÁGNEROVÁ, M. *Oftalmopsychologie dětského věku*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-053-X.
- 38 VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie handicapu*. 1. vyd. Praha: Karolínium 2000. ISBN 80-7184-929-4
- 39 VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované. vyd. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3.
- 40 VÍTKOVÁ, M. (ed.) *Otázky speciálně pedagogického poradenství. Základy, teorie, praxe*. Brno: SMD, 2003. ISBN 80-86633-08-X.
- 41 VÍTKOVÁ, M., et al. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami I*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. 354 s. ISBN 978-80-7315-163-8.
- 42 WAGNER, E. *Sehbehinderung und soziale Kompetenz*. Frankfurt a.M: Peter Lang GmbH. 2003. ISBN 3-631-50240-0

Elektronické zdroje

- 43 *Centrum vizualizace a interaktivity vzdělávání, s. r. o.* [on-line] ©2012 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: http://www.spcsr.cz/files/Terminologicky_slovník_doplňeny_12-4-2013.pdf
- 44 *Česká unie pro podporované zaměstnávání* [online], © 2004 [cit. 01. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.unie-pz.cz/index.php/pz/14>
- 45 *Dědina, o. p. s.* [online], © 2010 [cit. 4. 2. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.dedina.cz/>
- 46 *HAVIT, s. r. o.* [online], © 1998 [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zaměstnanost/cast3.aspx>
- 47 *Mateřská škola pro zrakově postižené v Českých Budějovicích* [online], © 2013 [cit. 11. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.ocnims.cz/spc>
- 48 *Metodický portál RVP* [on-line] ©2013 [cit. 10. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/s/15587/VZDELAVANI-ZAKU-SE-ZRAKOVYM-POSTIZENIM---1-CAST.html/>
- 49 *Metodický portál RVP* [on-line] ©2013 [cit. 04. 12. 2014]. Dostupné na WWW: <http://audiovideo.rvp.cz/video/3211/ONLINE-SETKANI-ZRAKOVA-HYGIENA-%C2%80%EF%BF%BD-TEORETICKA-VYCHODISKA-A-PRAKTICKE-APLIKACE.html>
- 50 *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>.
- 51 *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>.
- 52 *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>.
- 53 *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online], Praha: MŠMT © 2002 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>

- 54 *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online] Praha: © 2002 [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné na WWW: http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_z_neni/zoz_-_24._cervna_2014.pdf
- 55 *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online] dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/10775/umluva_info_160511.pdf [cit. 05. 11. 2014]
- 56 *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online], © 2009 [cit. 16. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/8>
- 57 *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online], © 2011 [cit. 08. 10. 2014]. Dostupné na WWW: http://portal.mpsv.cz/upcr/kp/jhc/kop/ceske_budejovice
- 58 *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online], © 2009 [cit. 16. 11. 2014]. Dostupné na WWW: http://portal.mpsv.cz/sz/obcane/zamestnavani_ozp/helpforthem/hlavni_vystupy_projektu_a_jejich_prinosy/dotaznikove_setreni_ozp_na_trhu_prace.pdf
- 59 *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online], © 2009 [cit. 16. 11. 2014]. Dostupné na WWW: http://portal.mpsv.cz/sz/obcane/zamestnavani_ozp/helpforthem/hlavni_vystupy_projektu_a_jejich_prinosy/dotaznikove_setreni_ozp_na_trhu_prace.pdf
- 60 *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online], © 2011 [cit. 08. 10. 2014]. Dostupné na WWW: http://portal.mpsv.cz/upcr/kp/jhc/kop/ceske_budejovice
- 61 *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [on-line] ©2013-2014 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/smernice-msmt-k-integraci-deti-a-zaku-se-specialnimi-vzdelavacimi-potrebami-do-skol-a-skolskych-zarizeni>
- 62 *Národní rada osob se zdravotním postižením ČR* [online] © 2011 [cit. 20. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.praceprozp.cz/informace/vseobecne-informace/platna-legislativa-pro-ozp>
- 63 *Národní rada osob se zdravotním postižením ČR* [on-line] ©2011 [cit. 01. 10. 2014]. Dostupné na WWW: http://www.nrzp.cz/dokumenty/Vybrane_statisticke_udaje_OZP_2007.pdf

- 64 *Národní rada osob se zdravotním postižením ČR* [online], © 2011 [01. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.praceprozp.cz/informace/vseobecne-informace/platna-legislativa-pro-ozp>
- 65 *Sbírka předpisů České republiky* [on-line] ©2012 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sbirka.cz/POSL4TYD/NOVE/14-103.htm>
- 66 *SONS ČR* [online] © 2002 [cit. 3. 9. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/index.php>.
- 67 *SONS ČR* [online] © 2002 [cit. 31. 5. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/>
- 68 *SONS ČR* [online] © 1995 - 2005 [cit. 1. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/strediska.php>
- 69 *SONS ČR* [online] © 1995-2005 [cit. 01. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/firmy.php>
- 70 *SONS ČR* [online] © 1995-2005 [cit. 01. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.sons.cz/docs/social/social9.php>
- 71 *TyfloCentrum Brno, o. p. s.* [online], Brno: © 2002 – 13 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyflocentrum.cz/>
- 72 *TyfloCentrum Olomouc, o. p. s.* [online], Olomouc: © 2010 [cit. 5. 11. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyflonet.cz/socialni-sluzby/strediska-rane-pece>.
- 73 *TyfloCentrum, o. p. s.* [online], Brno: © 2002 [cit. 4. 2. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyflocentrum.cz/poslani.php>
- 74 *Tyfloservis, o. p. s.* [online], © 2005 [cit. 3. 9. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyfloservis.cz/zakladni-udaje.php>.
- 75 *Tyfloservis, o. p. s.* [online], © 2005 [cit. 11. 03. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyfloservis.cz/sluzby-pro-zrakove-postizene.php>
- 76 *Tyfloemployability* [on-line] ©2005-2007 [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné na WWW: <http://www.tyfloemploy.org/problematika-zamestnanosti>
- 77 *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education* [on-line] ©2013 [cit. 1. 12. 2014]. Dostupné na WWW: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF
- 78 VYCHOVÁ, H. *Vzdělávání dospělých ve vybraných zemích EU.* [online]. © 2008. Praha: VÚPSV, v.v.i. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_281.pdf

- 79 *Šance dětem* [on-line] ©2011 – 2014 [cit. 05. 09. 2014]. Dostupné na WWW
<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/vzdelavani-deti-se-specialnimi-potrebami/vzdelavani-deti-se-zrakovym-postizenim/integrace-a-formy-alternativniho-vzdelavani-u-zaku-se-zrakovym-postizenim.shtml>
- 80 *Šance dětem* [on-line] ©2011 – 2014 [cit. 05. 09. 2014]. Dostupné na WWW:
<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/deti-se-zrakovym-postizenim/rodina-ditete-se-zrakovym-postizenim.shtml>.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Doporučení pro praxi

Příloha č. 2 Dotazník

Přílohy

Příloha 1

Doporučení pro praxi

- Vzájemné vztahy mezi zdravými a postiženými bývají ovlivněny předsudky i vlastní zkušeností. Nedostatek informací a neporozumění vede k posílení tendence ke vzájemné izolaci. V naší společnosti byli postižení uměle oddělováni od zbytku společnosti a jen málokdo má zkušenosti ze setkávání s těmito lidmi. Není divu, že předsudky přetrvávají i v našem moderním civilizovaném světě. Je žádoucí, aby se oprávněná existence minoritních kultur dostala do pozice obecně respektovaných jevů. Integrace není jednostrannou záležitostí, její úspěšnost nezáleží jen na snaze jednotlivých institucí, státních orgánů a odborníků, ale především na vzájemném porozumění mezi lidmi, zbavit se vzájemného ostychu nebo dokonce předsudků.
- Součástí komplexní péče zrakově postiženým během své celoživotní edukace je rodina. Rodina sice klade základy formování osobnosti, ale bývá problematické a neefektivní, když rodiče nutí své dítě studovat jimi vybranou školu, která je mimo zájem a schopnosti dítěte. Zde je spolupráce se zkušenými odborníky, kteří se volbou povolání zabývají velmi žádoucí. Výchova v rodině je závislá na vztahu k dítěti, poznatků rodičů, časových možnostech, morálních postojích a materiálním zabezpečení. Při volbě povolání a zhodnocení osobnostních a profesních předpokladů má sice rozhodující slovo žák a rodič, ale významným pomocníkem jsou však další odborníci, zabývající se volbou povolání, a to zejména pedagogicko-psychologické poradenství – bývá spojeno se studijním a profesním poradenstvím a výchovným poradenstvím, speciálně-pedagogické poradenství – zaměřené na zabezpečení ucelené výchovy a vzdělávání, profesně-kariérové poradenství – volba vhodného zaměstnání s ohledem na možnosti a nadání jedince i s přihlédnutím k situaci na trhu pracovních příležitostí a poradenství v nezaměstnanosti.
- Informace a znalosti o zrakovém postižení snižuje předsudky proti postižení. Bohužel zařazení jedinců s postižením do společnosti intaktních lidí závisí také na tom, jak je připravena právě zdravá společnost, jaké má normy a hodnoty, co pokládá za důležité. I přes modernizaci metod a technik speciálně pedagogické péče zůstávají nejdůležitějšími prvky v procesu socializace humánní vlastnosti

a charakteristiky společnosti jako takové (empatie, porozumění a pochopení, schopnost naslouchat a podílet se na vztazích a interakci otevřeně a optimisticky). Domnívám se, že etická výchova by měla mít své stálé místo v systému výchovy a vzdělávání dětí od nejmladšího věku. Je nutné učit děti hodnotám, správné názorové orientaci a vlastnímu šťastnému životu, který nežijeme jen na úkor ostatních. Nicméně za vhodné a cílené považuji i osvětu dospělé populace v problematice specifik zrakového postižení a vytváření jakési komunikační strategie a ovlivňování veřejného mínění a tím budování pozitivního obrazu občanů se zdravotním postižením.

- Organizace, instituce, poskytující odborné a kvalitní služby zřakově postiženým lidem by měli být více propagovány. Úřad práce má pouze pasivní roli a čeká, až se potenciální zaměstnavatel přijde informovat o možnosti přijmout zřakově postiženého jedince. Je zde nutná větší osvěta, medializace výhod plynoucí ze zaměstnávání zdravotně postiženého člověka. Jednou z možností, které mohou lidé se zřakovým postižením při hledání zaměstnání využít je podporované zaměstnávání.
- Podle České unie pro podporované zaměstnávání se jedná o časově omezenou službu, která zdravotně postiženým nabízí možnost získat a udržet si zaměstnání v běžném pracovním prostředí. Součástí služby je i individuální, dlouhodobá podpora, jež je zdravotně postiženým lidem poskytována před i po nástupu do zaměstnání. Smyslem podporovaného zaměstnávání je vyrovnávání příležitostí zdravotně postižených a jinak znevýhodněných osob, kteří se v důsledku svého postižení mohou jen omezeně uplatnit na otevřeném trhu práce. Podporované zaměstnávání by jim tedy mělo umožnit najít si a udržet zaměstnání a díky tomu se co nejvíce osamostatnit. Další informace na www.unie-pz.cz.
- Pro snazší nalezení práce by bylo vhodné, kdyby síť služeb jako jsou úřady práce, neziskové organizace atd. poskytly absolventovi konkrétní pracovní nabídky a navrhly, kde by se mohl uplatnit. Úřady práce by mohly zasílat tyto podklady i výchovným poradcům, kteří působí na školách a absolventům by tyto materiály mohli předat. V návaznosti na konkrétní pracovní nabídky by mohli výchovní poradci, speciální pedagogové a samozřejmě žák a jeho rodiče zhodnotit schopnosti, zájmy, motivaci, dále osobnostní předpoklady, vlastnosti

a zdravotní stav jedince (stupeň a typ zrakové vady). Tímto způsobem by se mohl zdokonalit celý systém služeb v problematice profesního uplatnění.

- Při profesním rozhodování zrakově postižených žáků a studentů chybí informace o možnostech uplatnění na trhu práce. Mnohdy mají o svém budoucím povolání nereálné představy. Pro zlepšení této situace by bylo vhodné zaměřit se na konkrétní problémy zrakově postižených pomocí individuálně směřované péče a podpory. Je třeba je připravovat individuálně, poskytnout jim kvalifikaci a doprovod vedenou zkušenými speciálními pedagogickými pracovníky. Tuto situaci by mohla zlepšit užší spolupráce mezi školami, úřady práce, ale i neziskovým sektorem a podnikatelskou sférou.
- Moderní technologie jsou v současné době na takové úrovni, že již umožňují i studentům na úrovni slabozrakosti, či nevidomosti, studovat velké množství oborů, které by dříve nebylo myslitelné absolvovat, nebo by studium bylo velmi náročné. Další výhodou je v současné době téměř na každé univerzitě v České republice existence tzv. „podpůrných center“, která nabízejí právě informace a pomoc studentům s postižením, což dává těmto lidem mnohem větší šance na získání profese, kterou by rádi vykonávali. Nedílnou součástí profesního vzdělávání je také profesní poradenství, které je zprostředkováno prostřednictvím školské správy, úřadů práce a organizací státního i nestátního charakteru.

Příloha 2

Dotazník

Vážená paní (slečno), v rámci svého výzkumu k diplomové práci na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích si Vás dovoluji požádat o spolupráci při zjišťování dat potřebných ke zpracování výzkumné části práce, která je zaměřena na problematiku zaměstnanosti zrakově postižených osob v Českých Budějovicích v návaznosti na jejich možnosti pracovního uplatnění. Vámi poskytnuté informace budou zpracovány pouze pro potřeby této diplomové práce a bude zachována i anonymita Vaší osoby.

Velice děkuji za ochotu.

1. Uveďte, prosím, iniciály Vašeho jména, rok Vašeho narození a Váš stav.
2. Stručně, prosím, uveďte svou rodinnou anamnézu.
3. Znáte-li svoji oční diagnózu, uveďte, o jakou jde, jaký je rozsah poškození Vašeho zraku - slabozrakost, praktická či úplná nevidomost).
4. Jaký typ předškolního a školního zařízení jste navštěvovala?
5. Využívali rodiče při výchově a vzdělávání pomoci podpůrných center a institucí?
6. Jaké jsou Vaše záliby nebo koníčky?
7. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
8. Vykonávala jste zaměstnání dle svého získaného vzdělání?
9. Absolvovala jste někdy rekvalifikační kurz?
10. Jak dlouho hledáte zaměstnání?
11. Jak byste se z hlediska schopností a dovedností ohodnotila? (prostorovou orientaci a samostatnost, práce s PC, atd.)
12. Jakým způsobem zkoušíte kontaktovat zaměstnavatele (např. Úřad práce)?
13. Jaké jsou Vaše zkušenosti z přijímacích pohovorů?

14. Uveďte, prosím, s jakými překážkami (bariérami) jste se setkala při uplatňování na trhu práce?
15. Jaké zaměstnání by vzhledem k vašim schopnostem a dovednostem bylo pro Vás přijatelné?
16. V jaké pracovní oblasti byste se mohla uplatnit?
17. Co spatřujete za problematické při uplatnění se na trhu práce?
18. Využíváte v současnosti pomoci neziskových, nestátních organizací?
19. Jak byste si ještě ráda zvýšila vzdělání či odbornost pro získání zaměstnání?

Děkuji Vám za spolupráci

Abstrakt

JANOUSHKOVÁ, J. K problematice zaměstnanosti osob se zrakovým postižením na příkladu osob v Českých Budějovicích. České Budějovice 2015. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Ján Mišovič.

Klíčová slova: osoba se zrakovým postižením, výchova a vzdělávání, podpůrná a vzdělávací centra, kompetence, pracovní uplatnění, problematika zaměstnanosti, České Budějovice.

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou týkající se zaměstnanosti zrakově postižených osob v Českých Budějovicích. V teoretické části se věnují vymezením osob se zrakovým postižením a jejich klasifikací, zaměřují se možnosti výchovy a vzdělávání a podporu zrakově postižených jedinců. Dále popisují legislativní podmínky při procesu zaměstnávání takto postižených osob a vymezují nejdůležitější problémy vztahující se k zaměstnávání osob se zrakovým postižením.

V rámci výzkumné části interpretují výsledky vlastního výzkumu. Cílem závěrečné práce je analýza problematiky zaměstnanosti zrakově postižených osob. Výzkumným předpokladem je, že pracovní uplatnění osob se zrakovým postižením lze zvýšit jejich vyšším vzděláním nebo absolvováním rekvalifikačního kurzů. Kontext výzkumu doplnily informace o postojích respondentů, které se týkaly vztahu k vlastnímu zrakovému handicapu a problémů spojených s informačním deficitem, komunikačními nebo technickými bariérami. Výzkumná část interpretuje výsledky problematiky zaměstnanosti zrakově postižených v Českých Budějovicích prostřednictvím kazuistik a metodou polostrukturovaných rozhovorů a pozorování.

Abstract

The issue of employment of people with visual impairments to the example of people in České Budějovice.

Key words: people with visual disabilities, education and training, support and training centers, skills, job placement, employment issues, České Budějovice.

The present thesis deals with problems related to employment of visually impaired people in České Budějovice. The theoretical part deals with the definition of persons with visual impairment and their classifications, focus on possibilities for education and support for visually impaired people. Then I describe the legislative conditions in the process of employing such individuals and define the most important issues related to the employment of persons with visual disabilities.

The empirical part interpret the results of our own research. The aim of the thesis is an analysis of the employment problem of visually impaired people. Research assumption is that job opportunities for persons with visual disabilities can improve their higher education or retraining course completion. Context research complemented with information about the attitudes of respondents, involving one of its own to the visual handicap and problems associated with information deficit, communication or technical barriers. The research part interprets the results of the specified issues of employment of the visually impaired in České Budějovice through case studies and using semi-structured interviews and observations.